

SURİYELİ KADINLARIN ÇALIŞMA DENEYİMLERİ
VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİLERİ

mecburiyet müzakere değişim

Lülüfer Körükmez
İlhan Zeynep Karakılıç
Didem Danış

GARkitaplık

GAR (Göç Araştırmaları Derneği) Kitap Serisi, No. 2

ISBN: 978-605-80592-2-1

Nisan, 2020

Mecburiyet, Müzakere, Değişim:

Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Proje Ekibi ve Yazarlar

Lülüfer Körükmez, İlhan Zeynep Karakılıç, Didem Danış

Kapak Fotoğrafı: Didem Danış, Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi

Sayfa Tasarımı: Lülüfer Körükmez

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

Abbasağa Mahallesi, Üzenği Sok. No: 13

34353, Beşiktaş / İstanbul

<https://www.gocarastirmalariderneği.org/tr/>

@gar@gocarastirmalariderneği.org

@GAR_Dernek

f/gar.dernek

©Tüm hakları saklıdır. İzin almaksızın çoğaltılabılır. Referans vermeden kullanılmaz.

Bu Rapor, Henrich Böll Stiftung Derneği tarafından desteklenen Resilience, Work and Gender başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır.

Bu çalışmada belirtilen görüşler, bütünüyle yazarlara aittir. Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ve Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

Grafik ve Tablolar	2
Yönetici Özeti	3
Giriş	6
<i>Zorunlu Göç Bağlamında Emek Piyasalarına Kuramsal Bakış</i>	7
Metodoloji	9
<i>Görüşmecilerin Özellikleri</i>	11
<i>Araştırma Sahası: Üç Kent</i>	13
Göç Bağlamında Kadınların İş Piyasası Deneyimleri	15
Ücretli İşe Giriş: <i>Mecburiyet</i>	18
Göçmen Ağları ve Toplumsal Cinsiyet: <i>Dışarı Çıkmak</i>	19
<i>Ağların Fiziksel ve Sosyal Sınırları</i>	20
<i>Sınırları Aşmak</i>	21
<i>Ağları Güçlendirme</i>	23
İş ve Çalışma Koşulları	24
Akrabalar Arası Ulusötesi Maddi Destek Ağları	30
Toplumsal Cinsiyet ve Dayanıklılık	32
Artan Yükler: <i>Bütün İşler Bende!</i>	32
Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Dönüşümü: <i>Müzakere</i>	34
Çalışma ve Dayanıklılık: <i>Çalışmayı Bırakmam</i>	39
Gelecek: <i>Çocuklarım için!</i>	42
Sonuç	48
Politika Önerileri	50
Kaynakça	53
Ek: Görüşmeci Listesi	58

GRAFİK VE TABLOLAR

<i>Grafik I. Görüşmecilerin Yaş Dağılımı</i>	11
<i>Grafik II. Görüşmecilerin Medeni Durumu</i>	11
<i>Grafik III. Türkiye'ye Geliş Yılı</i>	12
<i>Tablo I. Görüşmecilerin Çalıştığı İş Kolları</i>	12
<i>Tablo II. İşgücüne Katılım Oranı</i>	14

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapor, yeniden yerleşme sürecinde Suriyeli kadınların ücretli iş deneyimlerinin yarattığı toplumsal cinsiyet normları, ilişkileri ve rollerinin dönüşümünü, ücretli iş, çalışma rejimi ve toplumsal ağırları odağına alarak anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın hedeflerinden birisi ücretli iş ve toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki dönüşümün mülteci kadınların hayatlarında ne tür değişimler yarattığını, bunların bir güçlenme ve dayanıklılık faktörü olup olmadığını anlamaktır. Bir diğer hedef ise yerinden edilme ve yeniden yerleşme sürecinde kadınların yaşadığı gerilimler ve patriarkal pazarlık alanının nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır.

Araştırma, İzmir, Gaziantep ve Mersin kentlerinde, ücretli çalışan Suriyeli kadınlarla gerçekleştirilen 48 yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakata dayanmaktadır. Bu kadınların yaklaşık %26'sı 18-25; %38'i 27-35; %26'sı 36-45 yaş aralığında yer almaktadır. Kadınların, 16'sı devlet ya da STK kurumlarında, 4'ü iş edindirme projeleri kapsamında çeşitli işletmelerde, 8'i hizmet sektöründe, 2'si tekstilde çalışırken 4'ü esnaflık yapmaktadır. Ayrıca 10 kadın evde parça başı çalışmakta, 1 kadın ise atık toplayıcılığı yapmaktadır. Mülakat yapılan kadınların %59'u evli; %29'u bekar; %6'sı boşanmış; %4'ü duldur ve %2'si eşiyile ayrı yaşamaktadır. 48 kadından 16'sının zorunlu göç öncesinde ücretli çalışma deneyimi vardır.

Görüşülen kadınların tamamına yakını, Türkiye'de geçim sıkıntısı sebebiyle ve “mecburiyetten” çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Suriye'de yaşam koşullarının görece kolay olması ve ev dışında ücretli çalışmanın kadınlara uygun olmadığına yönelik toplumsal cinsiyet normları nedeniyle, göç öncesi kadınların çoğunlukla çalışmadıklarını dile getirdiler. Göç sonrası, yeniden yerleşme sürecinde ise geçim sıkıntısı ağırlaştıkça, kadınlar mecburiyetten çalışmaya başlamaktadır. Özellikle daha önce çalışma deneyimi veya çalışma isteği olmayan kadınların ilk işe giriş sürecinde, çevrelerinden tepki görenler olmuştur., Gene de, Suriyelilerin büyük kısmının içinde olduğu yoksulluk ve yoksullaşma durumu, kadınların ev dışında ücretli iş gücüne katılımının artmasına ve bu durumun kabullenilmesine neden olmaktadır

Kadınların iş bulmasında toplumsal ağlar anahtar rol oynamaktadır.

Göç sürecinde yaşanacak kentin seçiminde, o kentte yaşayan aile, akrabalar ve tanıdıkların varlığı belirleyici olmaktadır. Bu ilişkiler toplumsal ağın önemli bir kısmını oluşturmakla birlikte, iş bulmak için kadınlar bu ağların fiziksel ve sosyal sınırlarının dışına çıkmaktadır. Parça başı işler, komşu, akraba gibi yakın ilişkiler yoluyla bulunurken, ev dışı işler için mahalleden çıkmak gerektiği görülmektedir. Ayrıca iltica ve mültecilik alanında çalışan STK'lar, gerek göçmenler gerekse de göçmen olmayanlarla ilişki kurmak ve ilişki ağını geliştirmek açısından bir düğüm noktasıdır.

Kadınlar kurs, eğitim ve benzeri faaliyetlere katılarak bir yandan sosyalleşme imkanı bulmakta, diğer yandan da iş imkanlarından haberdar olmaktadır.

İş koşulları ve çalışma rejimi, kadınların günlük ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlıdır.

Kadınlar genellikle güvencesiz, geçici ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Emeklilik neredeyse mümkün değildir. Öte yandan, kazanılan para, hanenin geçimi için harcanmaktadır. Araştırma sırasında, dört çalışma şekli tespit ettik: 1) STK'larda veya kamu kurumlarında çalışanlar, 2) kendi kurduğu işte çalışanlar, 3) ev dışında kuaför, tezgahlar, konfeksiyon işçisi gibi ücretli işlerde çalışanlar, 4) evde parça başı iş yapanlar. Bu kategorilerin hepsinin ortak özelliği, yapılan işin kadınlar için güvenceli bir gelecek sunmaktan uzak olmasıdır.

İş yerinde ayrımcılık ve ırkçılığın yaygın pratikler olduğu görülmektedir.

Türkiyelilere göre düşük ücret, laf atma ve doğrudan aşağılamanın yanı sıra, bazı iş yerlerinde kadınların Suriyeli olduklarını saklaması istendiği, zaman zaman da kadınların bir önlem olarak bunu kendiliklerinden yaptığı görülmektedir. Esnafılık yapan kadınlar ise yine ırkçılık, ayrımcılık ile mali ve bürokratik zorluklar nedeniyle işlerini devam ettirmekte zorlanmaktadır.

Çalışma yoluyla elde edilen gelirin dışında ayni ve maddi yardım alanlar olmakla birlikte, bunlar sınırlı miktarda ve düzensiz yardımlardır.

Görüşme yapılan kadınların dörtte biri iş karşılığı aldığı ücret haricinde herhangi bir ayni ya da maddi yardım almadıklarını bildirdiler. Diğer görüşmeciler ise yakın akrabalar arasında küçük miktarlarda da olsa, düzenli veya sıkıntılı durumlarda yardımlaşma olduğunu belirttiler. Aile, akrabalar ve arkadaşlar arasındaki destek mekanizmasının kısıtlılıklarının yanı sıra sivil toplum ve devlet kurumlarından alınan desteğin de az olduğu görülmektedir.

Kadınların ücretli işe girme süreci, güçlenme ve dayanıklılık kadar yeni yükler ve riskleri de beraberinde getirmektedir.

Evin ve ailenin bakımından sorumlu kişi olarak görülen kadınların, çalışmaya başlaması, ataerkil toplumsal cinsiyet normları sebebiyle kadınları oldukça zorlamaktadır. İşle birlikte bakım görevlerini de eksiksiz yerine getirebilmek için kadınlar daha fazla çaba harcamaktadırlar. Kadınların çalışmasının önündeki en önemli engel de çocukların bakımı ve hanenin düzeninin devamının sağlanmasıdır. Öte yandan, geleneksel ilişkiler içinde hanede güç ve söz sahibi olan erkekler, kadınların ücretli işe girmesiyle, hane reisliği görevini yerine getiremediklerini düşünerek erkeklikten düşme kaygısı yaşamaktadırlar. Kadınlar, eşlerinin yaşadığı duygusal ve mental zorluklarla baş etmek ve gerilimi hafifletmek için cinsiyete dayalı duygusal emek sarf etmektedir.

Kadınların gelecek hayallerinin, çocuklarının geleceği ile sınırlı olduğu görülmektedir.

Suriyeli kadınların iş ve çalışma koşulları ne gelecek için para biriktirmeye, ne yeni beceriler kazanmaya, ne de emeklilik ve gelecek güvencesine olanak vermektedir. Görüşmeciler, çocuklarının iyi eğitim alması için çalıştıklarını belirtmektedir. Üçüncü ülkeye gitme isteği de yine çocukları için daha iyi koşullar ve gelecek hayaliyle şekillenmektedir.

Kadınların önemli bir bölümü, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yaşanan dönüşümden duydukları memnuniyeti anlatırken bir yandan da bu değişimi Türkiye'de yaşamakla ilişkilendirmektedir.

Gerek ücretli çalışma nedeniyle gerekse de diğer ihtiyaçların giderilmesi için mecburi olarak evin fiziksel sınırlarının dışına çıkmak, beraberinde ilişki normlarının da dışına çıkmayı getirmiştir. Suriye'ye dönmenin, yaşanan değişimin kaybına neden olacağından endişe duymaktadırlar. Erkeklerin ise eski norm ve ilişkileri korumak istemeleri nedeniyle Suriye'ye dönmek istediği belirtilmektedir.

Tüm zorluklara karşın, kadınlar, ev dışına çıkmanın ve ücretli işte çalışmanın, kendileri için çok önemli bir kazanıma dönüştüğünü ve bu süreçte güçlendiklerini ifade etmekte. Kendi hayatları üzerinde söz sahibi olabilmek; ilişkilerin başka türlü kurulması ihtimalini ve yollarını öğrenmek; bu yeni durumu deneyimlemek, kadınların bir dönüşüm geçirdiğinin ve dayanıklılık kazandığının işaretleridir.

Çelişkileri ve kırılmaları içinde barındırıyor olsa da bu süreç, kuşkusuz sonraki kuşakta da sürecektir.

GİRİŞ

Suriye’de çatışmaların başlamasından bu yana geçen dokuz yıllık süre sonunda, dört milyona yakın Suriyeli Türkiye’de yaşamaktadır. Tüm gerilim ve çatışma hatlarına rağmen, Türkiye toplumunun bir parçası olan Suriyelileri, yasal statüleri farklılaştırmaktadır: Resmi kaynaklara göre 3,6 milyon civarı Suriyeli geçici koruma statüsünde, 110 bin kadarı ikamet izniyle, 100 bin civarı Türkiye vatandaşı olarak ve sayısı bilinmeyen binlerce kişi de kayıtsız olarak Türkiye’de yaşamaya devam etmektedir.¹ Savaş nedeniyle yerinden edilenlerin kitlesel göçü neticesinde ortaya çıkan bu süreç, beraberinde çalışma yaşamından aile yapısına, çatışmadan dayanışmaya kadar farklı düzeylerde cereyan eden ve ulusal ve uluslararası politika geliştirmeyi gerekli kılan çok sayıda sorunsalı da beraberinde getirmiştir. Kaçınılmaz olarak, bu kitlesel göç sonrasına ilişkin sayısız akademik çalışma yapılmıştır (Özden, 2013; İçduygu, 2015; İçduygu & Şimşek 2016; Baban vd. 2017; Erdoğan, 2018). Söz konusu çalışmaların sayısı ve kapsamına rağmen, göç olgusunun karmaşık yapısı ve kuşaklar boyu süren etkileri göz önüne alındığında, bu konudaki bilgilerimizin hala oldukça sınırlı, yüzeysel ve kısmi olduğu söylenebilir. Suriye’den göç konusunda yapılan çalışmaların çoğunluğunun hala daha, olguyu monolitik biçimde anlamayı amaçlayan çalışmalar olması nedeniyle, hem bu göç akışlarının karmaşıklığı hem de göç eden grubun çeşitliliği yaygınlıkla göz ardı edilmektedir. Şimdiye dek yapılan çalışmaların büyük kısmında “Suriyeliler” yekpare bir grup olarak ele alınmakta ve aralarındaki yaş, cinsiyet, sınıf, etnisite, hukuki statü ve benzeri özellikler açıklayıcı değişkenler olarak analiz edilmemektedir.

Suriyeli mülteciler konusunda yapılan çalışmaların çokluğuna rağmen, kadınlara odaklanan veya konuyu toplumsal cinsiyet yaklaşımıyla ele alan çalışma oldukça azdır. Suriyeli kadınlar konusunda şimdiye dek, daha çok sivil toplum kuruluşlarının hazırladıkları raporlar, Türkiye’de geçici koruma altındakilere dair betimsel veriler sunmakta, daha derinlikli analizler yapmak isteyenler için de önemli bir başlangıç imkânı sunmaktadır (UN Women, 2018; KADEM, 2018; HÜNEE, 2019).² Raporlar dışında, konuyu toplumsal cinsiyet

¹ Türkiye’de bulunan Suriyeliler 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında mültecilik statüsüne sahip olmasalar da, kitlesel zorunlu göç sonucu Türkiye’ye gelmiş oldukları için bu raporda mülteci ifadesi kullanılacaktır. Geçici Koruma kapsamındaki Suriyeliler ve Türkiye’de ikamet izniyle bulunan Suriyelilere ilişkin istatistiki bilgi için Bkz. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> [Son Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020]; <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> [Son Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020]

² Göç ve Kadın alanında yapılan çalışmaların kapsamlı bir dökümü için, Göç Araştırmaları Derneği adına Alphan Akçin’in hazırladığı “Göç ve Kadın” konulu yayın listesine bakılabilir. <https://gocarastirmalariderneği.org/tr/yayinlar/okuma-listeleri/141-gar-okuma-listeleri-goc-ve-kadin> [Son Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020]

yaklaşımıyla ele alan veya bütün Suriyeli nüfusunun yarısını³ oluşturan kadınlar üzerine yapılan az sayıda akademik çalışma da mevcuttur.⁴

Bu araştırma, tektipleştirilen, sınıfsal konumları, göç tarihleri, geldikleri yer gibi farklı özellikleri çoğunlukla göz ardı edilen ve “Suriyeliler” diye tek bir etiket altına toplanan bu büyük grup içinde, ücretli işlerde çalışan kadınların çalışma deneyimini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almaktadır. Elinizdeki çalışma, yeniden yerleşme sürecinde Suriyeli kadınların ücretli iş deneyimlerinin yarattığı toplumsal cinsiyet normlarını, ilişkileri ve rollerinin dönüşümünü, ücretli iş, çalışma rejimi ve toplumsal ağları odağına alarak anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın hedeflerinden birisi ücretli iş ve toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki dönüşümün, mülteci kadınların hayatlarında ne tür değişimler yarattığı, bunların bir güçlenme ve dayanıklılık faktörü olup olmadığını anlamaktır. Bir diğer hedef ise yerinden edilme ve yeniden yerleşme sürecinde kadınların yaşadığı gerilimleri ve patriarkal pazarlık alanının nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır.

Zorunlu Göç Bağlamında Emek Piyasalarına Kuramsal Bakış

Bu rapora zemin oluşturan saha çalışmasının planlanması aşamasında, emek piyasası, yasal statü ve mültecilik durumunun kesışimselliği dikkate alınmıştır. İlhan Zeynep Karakılıç, Lülüfer Körükmez ve Cavidan Soykan (2019) tarafından hazırlanan *Türkiye’de Göç Bağlamında Dayanıklılık, Çalışma ve Toplumsal Cinsiyet* başlıklı literatür taraması, göçmenlerin çalışma hayatına katılımı ve entegrasyonu konusuna odaklanan çalışmaların iki ana hatta ilerlediğini gösteriyordu. Söz konusu çalışmaların bir kısmı makro düzeyde yapısal engellerden bahsederken, diğerleri mikro düzeyde göçmenlerin sahip olduğu beşeri sermayenin önemine vurgu yapmaktadır. İlk gruptakiler, ev sahibi toplumdaki göçmenlere yönelik politikalar, yasal düzenlemeler (çalışma izni, yasal statü, vb.) ve işgücü piyasasının yapısı gibi başlıklarda ortaya çıkan sorunlardan bahsederken, bunların göçmenlerin yerel ekonomilere ancak marjinal, geçici, düzensiz, düşük ücretli ve sömürüye açık işlerde eklenebildiğini söylemektedir (Portes 1995, Sassen 1995 ve 1998; Mingione 1998). Mikro yaklaşımı benimseyen çalışmalar ise, göçmenlerin sahip olduğu bireysel beceriler, eğitim seviyesi, geçmiş çalışma deneyimi, dil becerisi, göç zamanı, yaş, göç tarihi gibi faktörlere odaklanmaktadır (Becker, 1964; Chiswick and Miller 2002). Örneğin Betts ve meslektaşları

³ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün açıkladığı verilere göre Türkiye’de geçici koruma statüsünde bulunan 3.587.578 kişinin 1.651.342’si, yani %46’sı kadınlardan oluşmaktadır. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma563> [Son Erişim Tarihi: 10 Nisan 2020]

⁴ Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları için Bkz. Kıvılcım & Baklacioğlu, 2015; Barın, 2015; Coşkun, 2016; Akpınar, 2017; Küçükşen, 2017; Özudoğru, 2018; Özden ve Ramadan, 2019; Biehl ve Daniş, 2020

(2017), mülteciliğin zorunlu göçmenlerin ekonomik yaşamlarına hem belirli kısıtlamalar hem de fırsatlar sunan özel bir kurumsal çerçeve olduğunu öne sürmektedir. Onlara göre bireylerin kapasitesi, söz konusu kısıtlamaları göçmenlerin kendileri ve diğerleri için fırsatlara dönüştürerek kurumsal yapıları şekillendirebilir.

Ancak zorunlu göç gibi karmaşık süreçler sonucu ortaya çıkan emek ve çalışma deneyimlerinin çok boyutluluğunu anlamak için bu yaklaşımların ne biri ne de diğeri tek başına açıklayıcı olmaktadır. Sadece yasal ve sosyo-ekonomik kısıtlamalardan bahsetmek yeterli olmayacağı gibi, sadece göçmenlerin becerileri, vasıfları, kaynakları yani kısacası failliği de açıklayıcı olmayacaktır. Neoliberal kapitalist dönemde, hemen her yerde güvencesiz, geçici, düşük ücretli emeğe duyulan ihtiyaç, Türkiye’de de Suriyeliler ve diğer göçmenler tarafından karşılanmaktadır. Göçmen ve mülteciler, yasal ve toplumsal kırılmalıklarının sonucu olarak bu işleri yapmaya mecburen talip olmaktadır (Erdoğan ve Ünver, 2015; Tümen, 2016; Erol vd. 2017; Özgüler, 2018; Korkmaz, 2019).

Öte yandan, yukarıda değinildiği üzere Suriyelilerin yekpare bir grup olmadığı dikkate alındığında, söz konusu emek süreçlerinde yasal statünün önemi de ortaya çıkmaktadır. Tüm göçmen ve mülteciler için yasal statü, sahip oldukları hakları, erişebilecekleri veya mahrum kalabilecekleri kaynakları ve hareket alanlarını belirlemede etkilidir (Şimşek, 2018). Genel olarak belirsizlikle tanımlanan bir bağlamda, Suriyeli kadınların gündelik yaşamları kadar çalışma deneyimleri de bu koşullardan etkilenmektedir.

Bu rapor, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın metodolojisi, örnekleme ve görüşülen kadınların demografik özellikleri sunulmaktadır. “Göç Bağlamında Kadınların İş Piyasası Deneyimleri” başlıklı ikinci bölümde, kadınların ücretli işe girişlerini kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler ele alınmaktadır. Göç hareketlerini bir anda olup biten, süreksiz ve göçmenleri de tarihsiz varlıklarmışçasına ele alan yaklaşımların tersine, bu bölümdeki tartışmalar, ücretli işe girişte mültecilerin yerinden edilme öncesi kültür, sınıf, çalışma deneyimleri gibi özellikleri ile yeniden yerleşme sürecinde yaşadıklarının nasıl birbirine bağlandığını göstermektedir. “Toplumsal Cinsiyet ve Dayanıklılık” başlıklı bölüm ise, ücretli iş deneyiminin kadınların hane içi ve yakın ilişkilerinde yarattığı değişimlere ve yeni gerilim hatlarına odaklanmaktadır. Ek olarak, bu alt bölümde, çalışmanın uzun erimli etkileri ve mülteci kadınların gelecek beklentileri ele alınmaktadır. Sonuç bölümünü takip eden “Politika Önerileri” kısmında ise araştırma bulgularının gösterdiği ve daha önemlisi kadınların dile getirdiği problemlerden hareketle, toplumsal cinsiyet odaklı önerilerde bulunulmuştur.

METODOLOJİ

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemini benimsenmiş ve yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakatlar, Mersin, Gaziantep ve İzmir’de, Haziran-Ekim 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Mülakatların tamamı, üç kadın araştırmacı tarafından, kadın tercümanlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Mülakatların bir kısmı Türkçe ve nadiren İngilizce yapılmış olmasına karşın, görüşmelerde Suriyeli kadınlar kendilerini ifade etmekte zorlandıklarında tercümanlar Arapçadan çeviri yapmışlardır. Araştırmacıların çalıştıkları grubun dilini bilmedikleri durumlarda, dil bariyerini bertaraf etmek için tercümanların aracılığı kaçınılmaz olmaktadır. Söz konusu aracılık, metodolojik ve etik sorunları da beraberinde getirmekle birlikte, bu saha çalışmasında söz konusu sorunları aşmaya yönelik stratejiler geliştirilmiştir.

Gaziantep ve Mersin’de yapılan görüşmeler, profesyonel olarak tercümanlık yapan Suriyeli genç kadınlar, İzmir de ise yine profesyonel tercüman olan ve aynı zamanda uzun yıllardır Suriyeli kadınlara Türkçe öğretmenliği yapan genç bir kadın aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Mülakatlardan önce tercümanlar, etik ve metodolojik konularda ve hassas konuları içeren mülakatların gizliliği konusunda bilgilendirilmiştir. Tercümanların genç kadın olması, görüşme yapılan kadınların mahrem ve hassas konularda görece daha rahat konuşmalarına olanak tanımıştır.

Çeviri sebebiyle anlam eksilmesi ve kayması ihtimali, mülakatlar sırasında soruların derinleştirilmesi ve benzer soruların mülakatın farklı aşamalarında sorulmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Ek olarak, görüşme yapılan kadınların önemli kısmının Türkçeyi rahatça anladığı, görüşmeyi takip edebildiği ancak Türkçe kendilerini ifade etmekte zorluk yaşadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla, mülakatların önemli bir kısmında, mülakata katılan kadınların görüşmeyi ve tercümanın araştırmacılara aktardıklarını takip edebildikleri söylenebilir.

Mülakatlar, izin verildiği ölçüde ses kayıt cihazı aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. İzin verilmediği durumlarda ise mülakat sırasında not alınmış ve sonrasında yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Mülakatların analizi, saha çalışmasını gerçekleştiren üç araştırmacı tarafından yapılmıştır. Raporda bahsi geçen Suriyeli kadınların isimleri, mahremiyetlerini korumak için değiştirilmiştir.

Saha araştırması, planlanmasından yazımına kadar her aşama, feminist araştırma ilkeleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Mümkün olduğunca hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan bir ilişkilene biçimi kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda izlenen ilk

yaklaşım, Ece Öztan ve Setenay Doğan'ın (2015: 103) kendi araştırmalarından yola çıkarak önerdikleri “basitçe bir ‘kadınlara odaklanma’ çağrısından öte... kadınların... görünmez kılındığı mekanizmaların, süreçlerin ve söylemlerin incelenmesi” olmuştur. Bu araştırmanın metodolojisi olarak, Öztan'ın (2015, 277) feminist araştırmaların temel özelliklerini sayarken altını çizdiği dört nokta benimsenmiştir: “1. Feminist bir bakış açısının kabulü ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanmak. 2. Geleneksel bilimsel yöntemlerde vurgulananın aksine gündelik hayat ve kişisel deneyimlere verilen önem. 3. Araştırmacı ve araştırılan arasındaki hiyerarşinin reddedilmesi ve 4. Kadınların özgürleşmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasının araştırma hedefleri arasında yer alması.” Nihayetinde, bu araştırmanın dört başı mamur bir feminist metodolojiyle gerçekleştirildiği iddia edilemese de feminist bir perspektif benimsenerek, mülakat yapılan kadınların yerinden edilme, yeniden yerleşme ve çalışma yaşamı bağlamında yaşadıkları, faillikleri ve öznellikleri dikkate alınarak analiz edilmeye çalışılmıştır. “Mağduriyetleri ‘mağdur’ kimliğine hapsedmeden anlatabilmek ve bilgi üretmek, kadının toplumdaki eşitsiz konumunu pekiştirmemek ve öznelliğini korumak açısından önemlidir” (Gönül, 2020: 84) yaklaşımı araştırma sürecince benimsenmiştir.

Saha çalışması kartopu örneklem tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Kartopu araştırma tekniği kullanılmış olmakla birlikte, görüşülen kadınların yasal statüsü (kayıtsız, ikamet izni sahibi, geçici koruma statüsü sahibi veya Türk vatandaşlığı almış), çalıştıkları iş kolları ve yaş dağılımları konusunda çeşitliliğe dikkat edilmiştir. Görüşmecilere, kişisel bağlantılar, ilgili kentte yer alan STK'lar ve tercümanlar yoluyla ulaşılmıştır. Görüşmelerin belirli ağlarda yoğunlaşmasının önüne geçmek amacıyla, olabildiğince farklı ilişkiler üzerinden görüşmecilere ulaşılmıştır. Belirtmek gerekir ki mülakat için iletişim kurulan kadınların bir kısmı, araştırma konusundan bağımsız olarak, eşlerinin izin vermemesi gerekçesiyle, bir kısmı da yoğun çalıştıkları için zaman kısıtlılığı nedeniyle görüşmeyi reddetmişlerdir.

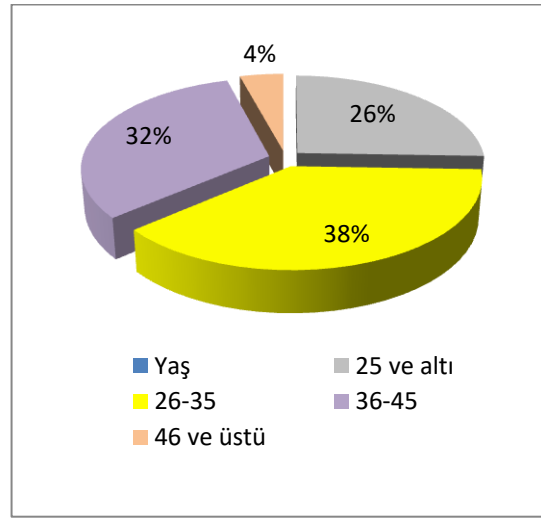
Aşağıda, saha çalışması kapsamında görüşülen kadınların dağılımı yer almaktadır. Bu verileri sunmadan önce, bu araştırmanın örnekleminin temsil edici veya genelleyci iddiası olmadığına altı çizilmelidir. Yukarıda da işaret edildiği üzere, gerek demografik özellikleri gerekse de bireysel hikayeleri bakımından büyük çeşitlilik gösteren Türkiye'deki Suriyeli nüfus içinde, daha küçük bir grup olan ücretli işe katılan kadınların iş deneyimi bu ölçekte bir araştırmayla tamamen kapsamamaz ve kavranamaz. Bu araştırmanın amacının, kadınların yeniden yerleşme sürecinde ücretli çalışma deneyimlerini nitel bir yaklaşımla anlamaya çalışmak olmasından ötürü de temsiliyet veya genelleme kaygısı güdülmemiştir. Ancak, az sayıda olsa da mülteci kadınların göğüslemek zorunda kaldığı toplumsal cinsiyet temelli

problemleri bu derinlemesine yöntemle gözlemek ve bu sorunları hafifletecek politika önerileri oluşturmak mümkün olmuştur.

Görüşmecilerin Özellikleri

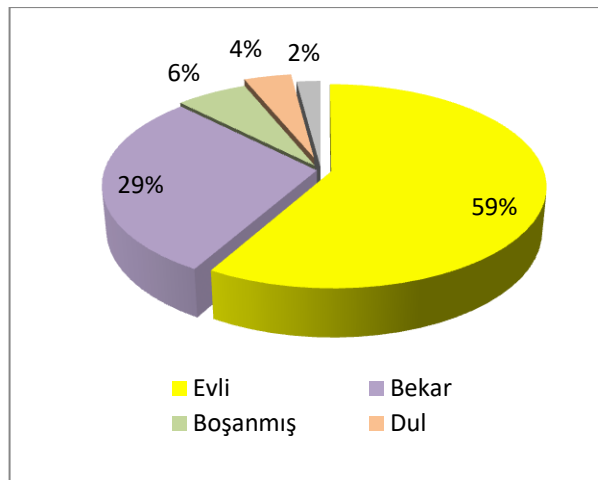
Bu araştırma kapsamında, her bir şehirde 16 olmak üzere, toplam 48 Suriyeli kadınla görüşülmüştür. (Tüm görüşmecilerin detaylı bilgileri için Bkz. Ek.1). Bu kadınların yaklaşık %26'sı 18-25; %38'i 27-35; %26'sı 36-45 yaş aralığında yer almaktadır.

Grafik I. Görüşmecilerin Yaş Dağılımı

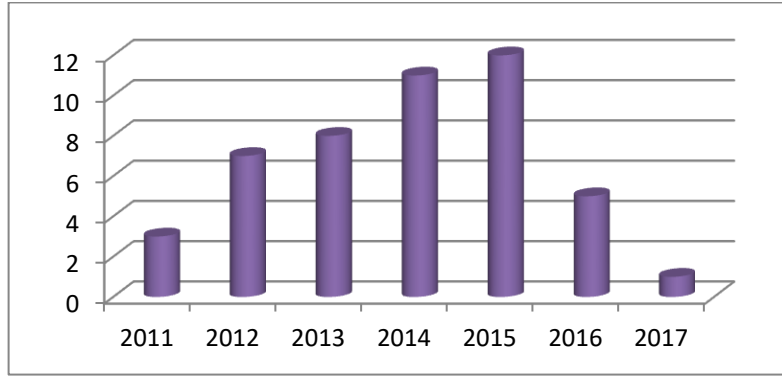
Grafik II'de de görüleceği üzere, görüşmecilerin %59'u evli, %29'u bekar, %6'sı ise boşanmış, %4'ü de dul kadınlardır.

Grafik II. Görüşmecilerin Medeni Durumu

Mülakat yapılan kadınların çok önemli bir kesimi (toplam görüşmecilerin neredeyse yarısı) 2014 yılı ve 2015 yıllarında Türkiye'ye gelmiş kişilerden oluşmaktadır. Aşağıda Grafik III'te görülecek bu durum, Suriye'den Türkiye'ye gelen kitlesel göçün yıllara göre dağılımıyla da uyum içindedir.

Grafik III. Türkiye'ye Geliş Yılı

Son olarak, görüşülen 48 kadının hangi iş kollarında çalıştıklarına bakıldığında 14 kadın STK'larda (dördü yarı zamanlı, 10'u tam zamanlı); 10'u parçabaşı işlerde, sekizi satış elemanı ve kuaför gibi işlerde hizmet sektöründe ücretli olarak çalışmaktadır.

Tablo I. Görüşmecilerin Çalıştığı İş Kolları

İş Kolu	Sayı
Devlet Kurumları	2
STK (yarı zamanlı)	4
STK (tam zamanlı)	10
Esnaf	4
Parça başı	10
Hizmet Sektör	8
Tekstil	2
Toplayıcı	1
İş Edindirme Eğitim Programı	4
Özel Ders	3

Saha çalışması kapsamında görüşme yapılan 48 kadından 11'i hanedeki tek gelir sağlayan kişi konumundadır. Bu kadınlardan beşinin eşleri işsiz olduğu için kadınlar geçimi sağlamaktadır. Sekiz bekar kadın aileleriyle birlikte yaşamaktadır ve hanenin asıl gelirini baba getirmektedir. 23 kadın eşiyile, altı kadın ise kardeşleri ya da çocuklarıyla birlikte yaşamlarını idame ettiren geliri sağlamaktadırlar. Kadınların aileyi geçindirmek sorumluluğunu paylaştığı erkeklerin ikisi STK'da çalışırken, beşi Suriye ve Türkiye arasında ticaret yapmaktadır.

Diğerleri ise inşaat, konfeksiyon, tarım ya da küçük üretim sektörlerinde işçi olarak çalışmaktadır. Bu erkeklerin işleri de yine düzensiz ve güvencesizdir.

Araştırma Sahası: Üç Kent

Bu araştırmanın saha çalışması, Türkiye'de yüksek sayıda Suriyeli göçmen nüfusu barındıran üç kentte, Gaziantep, Mersin ve İzmir'de gerçekleştirilmiştir. Bu üç kent, hem Suriyeli mültecilerin yerleştiği önemli kentlerden oldukları, hem de farklı sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel özelliklere sahip kentsel bağlamları içerdikleri için seçilmiştir.

Kentlerin seçimi, Suriye nüfusunun yerleşimi açısından taşıdığı farklılıklar temelinde yapılmıştır. **İzmir**, Türkiye'den Avrupa'ya gitmek isteyen çeşitli göçmen grupları için bir geçiş merkezi ve çıkış kapısıdır. Araştırma sırasında, yaklaşık 140 bin kayıtlı Suriyeli mülteci yaşamaktaydı. Bir göçmen mahallesi olarak İzmir'deki Basmane semti, yalnızca çok sayıda Suriyeli işyerine değil, aynı zamanda göçmenleri destekleyen çeşitli platform ve STK'lara da ev sahipliği yapmaktadır. **Gaziantep**'te, Eylül 2019'da geçici koruma altında yaklaşık 400 bin kayıtlı Suriyeli yaşamaktaydı. Bu kent, Halep'ten gelen Suriyeli göçmenlerin ilk varış noktası konumundadır ve Suriyeli işletmeler ve genel olarak kadın ve insan hakları STK'ları için çok önemli bir merkezdir. Ayrıca bu kentin sanayileşmiş olması ve sınır bölgesinde ekonomik açıdan en gelişmiş kent olması da önem taşır. Son olarak, çeşitli dini ve etnik gruplara ev sahipliği yapmasından dolayı kozmopolit karaktere sahip bir kent olan **Mersin**'de Haziran 2019'da geçici koruma statüsünde kayıtlı Suriyeli sayısı 200 bindi. Gaziantep gibi Mersin de 2011 öncesinde, bir kesim Suriyelinin ticaret ve turizm temelli ilişkilerinin olduğu bir merkezdi. Mersin özellikle orta ve üst sınıf, eğitilmiş Suriyelilerin yazın tatil amaçlı veya ticari faaliyetler için geldiği ve dolayısıyla kısmen aşına oldukları bir kent olarak bilinmektedir.

Üç kentin de kendine has bir ekonomik görünümü vardır. İzmir'de dış ticaret ekonomik faaliyetin dinamosunu oluşturmaktadır. Bu hem tarım ile (özellikle denizden uzak ilçelerde) hem de turizm ile (denize kıyısı olan ilçelerde) birleşmiş ve ilin ekonomik faaliyetleri ticaret, sanayi, turizm ve tarım alanlarına odaklanmıştır.⁵ Bu bakımdan, kentte tekstil, konfeksiyon, gıda, içki, tütün, yem sanayisi en önemli iş kollarını oluşturmaktadır. Bunların dışında demir-çelik, petro-kimya, otomotiv, ayakkabı, gübre gibi dış ve iç pazarlara yönelik de üretim yapılmaktadır. Gaziantep'te ise tekstil ve gıda sanayinin etrafında gelişen metal, plastik, makina ve kimya sanayileri önemlidir. Bunların yanında ayakkabı, deri ve işlenmiş deri mamülleri sanayisi de, özellikle 2000 yılında açılan Gaziantep Ayakkabıcılar Sanayi Sitesi ile gelişmeye devam etmektedir. Bu işkollarında çok sayıda küçük imalathane

⁵ <http://www.izto.org.tr/tr/izmir-ekonomisi> [Son Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020]

ve küçük sanayi işletmesi bulunmaktadır.⁶ Mersin ise bir tarımsal üretim merkezi ve bu ürünlerin iç ve dış piyasaya sunulduğu işlek bir liman etrafında şekillenir. Tarım ve ticaretin yanında gelişmiş bir petro kimya sanayi ve makina sanayi de bulunmaktadır.

Bu üç kentte kadınların işgücü piyasasına katılımına dair, il bazında detaylı bilgi olmasa da, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, yerli kadınların işgücüne katılımı bölgesel olarak ciddi farklılıklar göstermektedir. Adana-Mersin bölgesinde bu oran %32,2 iken, Gaziantep-Adıyaman-Kilis bölgesinde %24,5, İzmir’de ise %39’dur.

Tablo II. İşgücüne Katılım Oranı

15+ yaş Nüfus için işgücüne katılım oranı	Türkiye	Adana, Mersin (TR62) Kadın+ Erkek	Adana, Mersin (TR62) Kadın	Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1) Kadın+ Erkek	Gaziantep, Adıyaman, Kilis (TRC1) Kadın	İzmir (TR31) Kadın+ Erkek	İzmir (TR31) Kadın
2019	53	49,5	32,2	47,5	24,5	56,1	39

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçlar, 2020 verisinden elde edilmiştir.⁷

Mersin, Gaziantep ve İzmir, Türkiye’deki diğer büyük kentler gibi, daha eski göç dalgalarına da ev sahipliği yapmış ve en son ülke içinde yerinden edilmiş Kürtlerin göçünü yaşamış kentler arasındadır. Suriyelilerle birlikte, bu kentler eski göçmen nüfusların üstüne yeni bir göç katmanına sahip olmuştur. Her üç kentte de, Türkiye genelinde olduğu gibi (Baban vd., 2017) göçmenlerin ucuz emek gücü olarak kayıt dışı ekonomiye eklenildiğini düşünmemek için bir sebep bulunmamaktadır. Bu sebeple, göçmenlerin ve kadınların kayıtlı ekonomiye katılımı sınırlı olmuş, onun yerine kayıt dışı ekonomide ağır çalışma koşulları altında ucuz işgücü olarak istihdam edilmişlerdir.

⁶ <https://gso.org.tr/tr/genel-sayfa/gaziantep-sanayisi/sanayi-yapisi-53.html> [Son Erişim Tarihi: 19 Nisan 2020]

⁷ <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr> [Son Erişim Tarihi: 19 Nisan 2020]

GÖÇ BAĞLAMINDA KADINLARIN İŞ PİYASASI DENEYİMLERİ

Savaş, çatışma, çevresel koşullar gibi sebeplerle zorla yerinden edilen kişilerin yeniden yerleşme süreci, oldukça karmaşık ve zorlu bir süreçtir. Göç hareketini takip eden dönemde, göçmenler için en önemli sorunlardan bir tanesi geldikleri ülkede, geçimlerini sağlayacak ücreti elde edebilecekleri iş bulmaktır. Türkiye'deki Suriyeliler, şimdiye kadar yapılan çalışmaların gösterdiği üzere, hayatlarını idame ettirmeye yeterli ücret alabilecekleri, düzenli ve güvenceli işlere erişmekte sorunlar yaşamaktadır (Baban vd., 2017; İçduygu ve Diker, 2017; Dedeoğlu ve Gökmen, 2011). Bu problem, toplumsal cinsiyet norm ve ilişkileri ve iş gücü piyasasının cinsiyetlendirilmiş yapısı nedeniyle, mülteci kadınlar tarafından daha da ağır deneyimlenmektedir.

Göç öncesi çalışma ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin anlaşılması, göç sonrası ücretli iş piyasasına giriş ve çalışma koşullarının etkilerini anlamak bakımından önemlidir. Bu bilgi bir yandan Türkiye'deki ücretli çalışma deneyimini anlamaya olanak sağlarken, diğer yandan da toplumsal cinsiyet norm ve ilişkilerindeki süreklilikler ve kırılmalara ışık tutabilir.

Göç Öncesi Ücretli İş Deneyimi: “Çalışacak Olan Kişi Erkektir”

Abu-Assab Suriye'de savaş öncesi dönemde “kadınların genel durumu[nun] bölgedeki ülkelerle karşılaştırmalı ve göreceli olarak daha iyi” (2017: 18) olduğunu belirtmekle birlikte, bu döneme ilişkin toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili yeterli çalışma bulunmadığını da vurgulamaktadır. Yine aynı yazar, politik ortam, mezhepçilik ve “devlet feminizmi” gibi faktörlerin göz önüne alınmaması sebebiyle, kadınların iş gücüne katılımına ilişkin nitel göstergelerin yanıltıcı olduğunun, Suriye'de işgücüne katılımın kadın hakları ve cinsiyet eşitliğinin bir işareti olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizer (2017: 17-18).

Charles ve Denman (2012) tarafından yapılan çalışmada da Suriye'de kadınların önemli bir kısmının kamusal hayatın ve ücretli işgücü piyasalarının dışında kaldığı; daha özgür olan kadınlar içinse toplumsal sınıf ve yaşanılan yerin çok önemli olduğu ifade edilmektedir. Şam ve Halep gibi kentlerde yaşayan, orta ve üst sınıfa mensup kadınlar diğerlerine kıyasla çok daha fazla imkâna sahiptir. Suriye'de eğitim durumu açısından kadın ve erkek arasındaki fark çok az olmasına rağmen, kadınların eğitimleri yeterince istihdama dönüşmemiştir. Kısacası Suriye'de eğitim kadınlar arasında yaygınlaşmasına rağmen, bu eğitim istihdamdan ziyade, daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip bir erkekle evlenme ve “daha arzu edilen bir ev kadını”na dönüşme imkânı olarak görülmekte ve kadınlar geleneksel aile rollerine devam

etmektedir. UNDP raporuna göre de, Suriye istihdam piyasasının %80'i erkeklerden oluşmaktadır (aktaran Charles ve Denman 2012, 205).

Bu çalışma kapsamında mülakat yapılan kadınların 17'si Suriye'de gelir getirici iş/işler yaptığını, 31'i ise göç öncesinde çalışma deneyimleri olmadığını belirtmişlerdir. Kadınların bir kısmı Suriye'de öğretmen, hemşire gibi profesyonel meslek sahibi olmakla birlikte diğer bir kısmı tarım işçiliği veya ev içinde parça başı iş gibi güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Görüşülen kadınların tamamı, Suriye'de geleneksel toplumsal cinsiyet normlarından ötürü, kadınların çalışmasının hoş karşılanmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, söz konusu normların bölgesel ve sınıfsal olarak farklılaşmasına ek olarak, kuşaklar arasında da önemli değişimler gerçekleştiği dile getirilmiştir.

“Halep'te mesela bazı bölgeler var ve o bölgelerde okula gitmek kesinlikle ayıp kabul ediliyor. Bazı bölgeler var ve o mahallelerde hürriyeti bulabilirsin. Yani muntıkaya göre değişiyor... Çok çocuğu olan gecekondu gibi mahallelerde, onlar eğitim almazlar ve eğitim verdirmezler. İşte çalışsın para kazansın ve masraflarına yardım etsin diye bu kadar çocuk doğururlar ama başka muntikalarda insanlar eğitim alsın diye varlar. Baba da işe gider, anne de işe gider, çocuklar da eğitim alır ama her yerde değil.” (Reyan, 33, İzmir)

Bunun yanı sıra, Suriye'de ekonomik olarak yaşam koşullarının Türkiye'ye nazaran kolay olmasının kadınları çalışmaya mecbur kılmadığı da belirtilmiştir. Yerinden edilme öncesinde eşi terzilik yapan, kendisi ise ücretli çalışmamış olan Yadenur, bu durumu şöyle anlatıyor:

“Birinci olarak kadın çalışmazdı, ikinci olarak ev kirası diye bir şey yoktu... Bizde kadının çalışması yasak bir şeydi. Çalışacak olan kişi erkektir, sen evde eşine çocuklarına hizmet etmeye devam etmelisin.” (Yadenur, 35, İzmir)

Suriye'de ücretli çalışma deneyimi olan kadınlar ise çalışma rejiminin toplumsal cinsiyet normlarıyla belirlenen yapısına dikkat çekerek, kadınların yaygınlıkla sadece kadın ve çocukların bulunduğu ortamlarda çalıştıklarını belirttiler. Daha önce evde Arapça ve Kuran dersleri veren ve Suriye'de dokuz yıl konuşma terapisti olarak çocuklarla çalışan 35 yaşındaki Habibe, Türkiye'ye geldikten sonra boşandığı eşinin evin bakımını üstlenmeyen “sorumsuz” bir insan olması nedeniyle çalıştığını belirterek, oradaki çalışma koşulları hakkında şunları söylemektedir:

“(Suriye'de) orda çalışıyorduk, mesaimiz kısaydı, 9'dan 3'e kadardı mesaimiz ve herkes kızdı, erkek asla yoktu ve küçük çocuklarla muhatap oluyordun, ailelerle bile muhatap değildin.” (Habibe, 35, İzmir)

Halep'teyken hemşire olarak çalışmış olan, 35 yaşındaki Siham, Mersin'e geldikten sonra çeşitli atölyelerde çalıştıktan sonra çocuk bakıcılığı yapmaya başlamış. 3,5 yıldır devam ettiği bu işte haftanın altı günü sabah sekizden bazen gece on buçuğa kadar çalışan Siham Suriye ve Türkiye'deki çalışma koşullarını şöyle karşılaştırmaktadır:

“Çok uzun çalışıyoruz. Çok uzun. Hem sen izin alacaksın yok, ne yapacaksın yap ama senin izin gününde. Mesela, biz çalışıyoruz Suriye'de hem erken çıkıyoruz hem mesela izin istiyoruz, tamam diyorlar. Suriye'de en fazla on saat. Sabah sekizde girip hastaneye iki buçuk veya üçte çıkıyorduk.” (Siham, 35, Mersin)

Suriye'de eğitim fakültesini bitirdikten sonra altı sene Şam'da sınıf öğretmeni olarak çalışmış olan Rihab da, Türkiye'ye gelmeden önce deneyimlediği çalışma hayatını anlatırken olumlu yönlerini vurguluyor:

“Üniversiteyi Homs'ta bitirdim. Sonra altı sene sınıf öğretmenliği yaptım, Şam'da. Maaş çok iyiydi. Uzun tatiller vardı. Çok rahattı o zaman çalışmak.” (Rihab, 34, Mersin)

Mülakatlarda göç öncesi toplumsal yapı içinde kadınların çalışması açısından kritik eşğin evlenme olduğu belirtildi. Mersin'de görüştüğümüz, 26 yaşındaki Jawahar kendi ailesinde kızların çalışmasının sorun olmadığını söylüyor ancak evlendikten sonra eşin izin vermemesinin, iş hayatının sonlanması anlamına geleceğinin de altını çiziyor. Suriye'de evlenmeden önce iki yıl ilkokulda Arapça öğretmenliği yapan Lamia, evlenince işi bırakmak zorunda kalmış. Şimdi ise yine bir STK'da gönüllü statüsünde Arapça dersleri vermeye devam ediyor.

Çalışmasına veya çalışma koşullarına ailesi tarafından müdahalede bulunulmayan kadınlar, bölgeler arasında farklılık göstermekle birlikte genel toplumsal baskıyı hissettiklerini anlatıyorlar. Suriye'de memur olarak çalışan Elvan, yalnızca işe gidip gelebildiğini, bunun dışında sosyalleşmesinin mümkün olmadığını şöyle ifade ediyor:

“Babam ve erkek kardeşlerim baskıcı değildi ama toplum baskıcıydı. Suriye'de meyve sebze almaya gidemezdim, bunların hepsini erkek kardeşlerim ve babam yapardı. Ben sadece işe gidip eve geliyordum.” (Elvan, 44, Gaziantep)

Türkiye'ye geldikten sonra çalışmaya başlayan kadınların, ücretli işe giriş nedenleri ve bu sürecin aile içinde ve daha geniş çevrede nasıl karşılandığına ilişkin bulgular, toplumsal cinsiyet normlarının dönüşümünü anlamayı sağlamaktadır.

Ücretli İşe Giriş: *Mecburiyet*

Görüşülen kadınların tamamına yakını, Türkiye’de geçim sıkıntısı sebebiyle, temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla, “mecburiyetten” çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Kadınların temel rol ve sorumluluğunun çocukların bakımı ve hanenin düzen ve idamesinin sağlanması olarak çerçevesi olduğu bir toplumsal düzende, kadınların ev içi ve daha önemlisi ev dışında ücretli işe girmeleri, gerilimleri de beraberinde getirmiştir. Eşi ve/veya ailesi tarafından ev dışında çalışmasına izin verilmeyen kadınlar ev içinde parça başı işler yapma yoluna gitmektedirler. Mülakat yapılan kadınlardan altı tanesi ev içinde parça başı işler yapmaktadır. Evde yapılan işler hanenin geçimini sağlayacak geliri elde etmeye yeterli olmamakta ama hane bütçesine küçük katkılar sağlamaktadır. Çalışma yoluyla geçimin sağlanmadığı durumlarda, kurumsal destek veya üçüncü ülkelerdeki akrabalarından yardım arama yoluna gidilebilmektedir ki aşağıda tartışıldığı üzere bu mekanizmalar da kısıtlı kaynaklardır.

Parça başı iş sayesinde kadınlar, bir yandan geleneksel rollerini devam ettirirken diğer yandan düzensiz, düşük gelirli ve fiziksel olarak tüketici parça başı işler yoluyla ücretli işe dâhil olmaktadır (Uçar, 2020). Hanım (33, Antep), evdeki işler aksamadığı, bu sayede eşi “sesini çıkarmayacağı” için evde parça başı terlik işi yapmaktadır. Çuvallarla gelen terlik evin bir odasına doldurulmakta, çocukların ve bazen de komşuların yardımıyla birleştirilmektedir. Uçucu maddeler içeren terlikler, özellikle çocuklar için yüksek risk oluştursa da, Hanım yaklaşık iki günde tamamladığı 600 çift terlikten 25 TL kazanmaktadır. Mersin’de parça başı iş yapan Linda (42, Mersin) ise “düzgün” bir yer olduğu sürece, eşinin, dışarıda çalışmasında bir sakınca görmediğini, hatta desteklediğini ve bu nedenle de çoğunlukla Suriyelilerin katıldığı hediyelik eşya fuarlarında evde ürettiği hediyelikleri satabildiğini anlatmaktadır.

Ev dışında çalışan kadınlar ise ancak eş ve/veya aile onayını aldıktan sonra ev dışında çalışmaya başlayabilmektedirler. Akraba ve tanıdıkların ve diğer Suriyelilerin yoğunlaştığı mahallelerde, kadınların çalışması toplumsal baskıya maruz kalmayı beraberinde getirebilmektedir (HPC, 2017:18). Özellikle göçün ilk dönemlerinde dedikodu ve baskı mekanizmasının daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, ekonomik koşulların zorlayıcılığı karşısında, çalışan kadın sayısının arttığı ve giderek daha normal karşılanmaya başladığı da belirtilmektedir. Suriye’de gelir getirici bir iş yapmamış olan İlkay, süreci şu sözlerle dillendirmektedir:

“Biz [Suriye’deyken] evde otururduk, rahattık, böyle yaşıyorduk. Burda mecbur kaldık. Mecburen çalışıyoruz. Ve ihtiyaçlar, çaresizlik bizi mecbur bıraktı. Başlangıçta akrabalarımızın önünde çalışmak bizi utandırıyor, ‘Ya kadın çalışır

mi!’ ama artık bizim için de onlar için de bu normalleşmeye başladı. Hepsi artık kızlarını da çalıştırmaya başladı. Başlangıçta akraba gelir ve ‘Sen kadın olarak çalışıyorsun, kocan evde oturuyor!’ [derdi]. Şimdi artık her şey normalleşti. Artık kimse kimseye laf çıkarmıyor.” (İlkay, 37, İzmir)

Ev dışında çalışmaya başlayan bazı kadınların önündeki engellerden birisi de aileyi, erkek ve kadınların bir arada çalıştığı işyerlerinde çalışmaya ikna etmektir. Bir yandan geleneksel normlarla çelişmesi, diğer yandan ise iş yerlerinde ve sokakta kadınların tacize⁸ maruz kalma ihtimali nedeniyle, eşi/aileyi bu işlerde çalışmaya ikna etmek oldukça güçtür. Boşandıktan sonra anne-babası, evin geçimini sağlayan erkek kardeşi ve on beş yaşındaki oğluya yaşamaya başlayan Habibe, erkek kardeşinin evlenerek haneden ayrılmasından sonra evin geçimini sağlayan kişi pozisyonuna gelmiştir.

“Mecburen çalışıyorum. Ailem hiçbir şekilde muvafakat vermemiştii çalışmam için, özellikle babam. Ama maddiyat artık o kadar kötüye gitti ki, artık kurs verdiğim öğrenciler yetmemeye başladı. Ekonomik olarak mecbur kaldım ve babam ikna oldu ve çok şükür çok iyi bir mekan[da çalışıyorum].” (Habibe, 35, İzmir)

Taciz ve kötü muamele riskinin yanı sıra dedikodu ve baskıları bertaraf etmenin yollarından birisi, ailenin erkek üyelerinin çalıştığı iş yerlerinde çalışmaktır. Böylece hem iş yerinde hem de işe gidiş gelişte güvenlik sağlanabilmektedir. Ancak, bu sınırlamaları aşarak ev dışında, erkek ve kadınların bir arada olduğu işlerde çalışan kadınlar için genellikle işin türü ve/veya geliri etkili olmaktadır.

Sonuç olarak, yerinden edilme ve yeniden yerleşme sürecinde yaşanan kayıplar, karşılaşılan zorluklar, yeni koşullarda hayatta kalmanın dayatması, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarını değiştirmekte ve “yeni normal” (CARA, 2020: 1) duruma adaptasyon süreci yaşanmaktadır.

Koşulların dayattığı “mecburiyetten” de olsa, kadınların ailenin geçimini sağlamak veya geçime katkıda bulunmak için ücretli işe girmeleri, kaçınılmaz olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerine, rollerine ve bunların performansına etki etmektedir.

Göçmen Ağları ve Toplumsal Cinsiyet: Dışarı Çıkmak

Göç öncesinde edinilmiş diploma, beceri ve deneyimlerin göç sonrasında büyük oranda işlevsizleşmesi nedeniyle (Sert, 2016), iş bulmada toplumsal ağlar önem kazanır. Sosyal ağlar en basit şekliyle, ortak bir topluluğun üyesi, akraba, tanıdık ya da arkadaş olarak birbirini bilen insanlar arasındaki kişisel ağlar bütünü olarak tanımlanır. Ağlar yalnızca kişiler arası

⁸ Suriyeli kadınların taciz ve cinsiyete dayalı şiddet deneyimlerine dair Bkz. Baklacioğlu, 2017 ve Herwig, 2017.

ilişkileri değil aynı zamanda kurumlarla ilişkileri de içerir (Vasta, 2004). Dolayısıyla sosyal ağlar göçmenler arası ilişkilere ek olarak, göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki ilişkileri de kapsar.

İş bulma sürecinde sosyal ağların biçimini, içeriğini, kolaylaştırıcı ve kısıtlayıcı etkilerini açıklayan oldukça geniş bir literatür mevcuttur (Akyiğit, 2016; Kalaylıoğlu, 2015; Danış, 2010; Faist, 2003; Portes & Sensenbrenner, 1993). Üç ilde gerçekleştirilen bu saha çalışmasında da sosyal ağların kolaylaştırıcı ve kısıtlayıcı rolü, özellikle iş bulma sürecinde öne çıkmıştır.

Göçmenlerin iş piyasası ve istihdam olanaklarına erişiminin düzenlenmediği veya yeterince desteklenmediği koşullarda, göçmenler iş bulmak için büyük oranda sosyal ağlara güvenmek durumunda kalırlar. Türkiye’de Suriyelilerin istihdamıyla ilgili problemler göz önüne alındığında, geçimlerini sağlayacak geliri elde etmek için hangi ağlara dayandıklarını anlamak önem kazanır. Ancak, sosyal ağlar nötr yapılar değildir; ağ içinde herkes eşit pozisyonda olmadığı gibi ağda yer alan kaynaklara da herkesin erişimi eşit değildir. Diğer bir deyişle, sosyal ağlar, göçmenlerin yaş, cinsiyet, etnik ve dini kimlikleri, göç tarihleri gibi pek çok faktörün belirleyici olduğu yapılardır. Söz konusu dinamikler nedeniyle kişilerin ağ içi pozisyonları farklılaşmakta ve ağlar mevcut ve değişken güç ilişkileri çerçevesinde şekillenmektedir.

Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde, kadınların ücretli işe girişinde, genel olarak toplumsal ağların rolü ve önemi kadar, bu ağların işleyişinde toplumsal cinsiyetin öne çıktığı gözlenmiştir.

Ağların Fiziksel ve Sosyal Sınırları

Saha çalışması kapsamında görüşme yapılan kadınların hemen hepsi, göç sürecinde yakın akraba ve arkadaş ilişkileri vasıtasıyla buldukları şehre geldiklerini, yerleşme sürecinde yine bu ilişkilerin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Göçmenlerin tamamı Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde ikamet ederken pek çoğu akraba ve tanıdıklarına yakın yerlerde yaşamaktadır. Göçmenler genellikle konutların ucuz olduğu yoksul mahallelerde yoğunlaşırlar da, Suriyelilerin bir kısmının, kentlerin orta sınıf ve görece müreffeh semtlerine yerleştiği de gözlenmiştir. Ama her durumda, göçmen ağlarını güçlendiren bir mekânsal yoğunlaşma olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu fiziksel yakınlık aynı zamanda sosyal ilişkilerde de yansımaları bulmaktadır. Nihayetinde görüştüğümüz kadınlar, en sık aile ve akrabalarının yanı sıra Suriyeli ve Türkiyeli

komşularıyla görüştiklerini belirtmişlerdir. İş arama ve çalışma sürecinde bu ağların kolaylaştırıcı ve kısıtlayıcı etkisi açıklıkla görülmektedir.

Birbirine benzeyen grupların oluşturduğu ağlarda kaynakların sınırlı olduğu göz önüne alındığında, mahalle ve akrabalıkla sınırlı ilişkilere sahip kadınların iş olanaklarından haberdar olma ihtimallerinin de düşük olduğu görülür. Nihayetinde, görüşmeler sırasında kadınlar, iş olanaklarından yakınları ve tanıdıkları aracılığıyla haberdar olabildiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan, yakın ilişkiler içindeki çatışmalar ve asimetrik güç ilişkileri bağlayıcı ağların⁹ gücünü azaltmaktadır. Bu nedenle, özellikle ataerkil toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkileri baskın olan Suriyeliler arasında, kadınların içinde yaşadıkları topluluğun fiziksel ve sosyal sınırlarını aşarak iş olanaklarına erişimleri de sınırlı kalmaktadır. Bu yüzden, kadınların büyük oranda yakın ilişkiler içinde mevcut bilgi ve olanaklara erişebildiği ölçüde iş piyasasına girebilme imkânı da artmaktadır.

Sınırları Aşmak

Mültecilerin belirli mahallelerde toplaşmasıyla ortaya çıkan coğrafi segregasyon ve işe erişimde eşitsiz koşullar, göçmenlerin belirli iş alanlarında sıkışmasına neden olur. Göç sonrasında kentin ekonomik ve sosyal coğrafyasını yeterince tanımamak göçmenler için hareket sınırı yaratırken; kadınlar için söz konusu sınırlılıklar toplumsal cinsiyet rol ve beklentileri nedeniyle daha fazladır (Joassart-Marcelli, 2014: 825). Birleşmiş Milletler Kadın Raporuna göre (2018) Suriyeli kadınların %40'ı haftada bir ya da daha az ev dışına çıkabilmektedir.

“Mesela eş bizim toplumumuzda kadına hükmeder. Dışarı çıkmak yok, kimsenin girmesine izin yok. O erkek ve sen kadınsın, sen kadın olarak aşağıda olmak zorundasın.” (Emine, 29, İzmir)

Geleneksel olarak ev içi alan ve ilişkilerle sınırlandırılmış olan kadınların, yakın fiziksel ve sosyal bariyerleri aşarak iş olanaklarına erişimi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sınırlarını da aşmayı gerektirmektedir.

İstihdam olanaklarına erişimde zayıf ağlar önemli bir rol oynar; çünkü göçmen toplulukları içerisinde iş bulmak zordur ve enformel işler sosyal ağlar yoluyla bulunabilir (Johnston vd., 2019: 5). Yakın ilişkilerin dışına taşabilen, büyük oranda, kısıtlı iletişim ve sınırlı ilişkileri içeren *zayıf ağlardır*. Zayıf ağlar, sayıca çok ve farklı arka planlara sahip

⁹ Putnam (2000), göçmenlerin yeni geldikleri topluma eklenmek için kullandıkları sermayeleri, *köprü kurucu* (bridging) ve *bağlayıcı* (bonding) olarak ayırmaktadır. *Köprü kurucu toplumsal sermaye*, göçmenlerin kendi çevreleri dışındakilerle ilişkilmesini sağlayan ağları içerirken, *bağlayıcı toplumsal sermaye* göçmenlerin, aile, akrabalar, tanıdıklar gibi yakın ilişkiler ve diğer göçmenlerle iletişimini içeren ağları kapsar.

insanlar arasında kurulan, görece düşük yoğunluklu ilişkiler sayesinde ortaya çıkar (Granovetter, 1973). Bir başka deyişle, zayıf ağlar, benzer toplumsal sistem içinde olmayan kişiler arasında gerçekleşen gevşek ve müphem ilişkilerdir.

Geçimi sağlayacak geliri elde etmek ya da hane bütçesine destek olmak için iş arayan kadınlar, tanışıklık temelindeki ilişkilerin yetersiz kalmasıyla, bazen sokakları dolaşarak iş aramaktadırlar. Gaziantep'te annesi ile birlikte yaşayan, lise mezunu olan ve son beş yıldır bir STK'da çalışan 27 yaşındaki Wod, Suriye'den geldiklerinin ertesi günü nasıl iş bulduklarını İngilizce yapılan görüşmede şöyle ifade etmiştir:

“Gerçekten garip ve korkutucu idi. Sokaklarda yürüdük. Herkes konuşuyordu ama sen bir sözcük bile anlamıyorsun. Gerçekten, gerçekten zordu. Çocukluğumuzdan beri İngilizce konuşabiliyoruz. Bu yüzden İngilizce konuşmayı denedik ama kimse İngilizce konuşamıyordu. Kimse Arapça da konuşamıyordu... Herkese sorduk, sonra küçük yerlerde, atölyelerde iş bulduk. Abimleri almadılar, annemle beni aldılar.” (Wod, 27, Gaziantep)

Benzer biçimde, tesadüfi karşılaşmalar yoluyla kurulan tanışıklıklar da yine iş bulmak için fırsat yaratabilmektedir. 45 yaşındaki Revan'ın işe giriş öyküsü buna bir örnektir. Yaşadığı sıkıntılar sebebiyle iş arayan Revan, iş bulmasına yardım etmelerini istemek için Basmane'de yer alan bir derneğe başvurmak istiyor ancak oraya gittiğinde derneğin kapanmış olduğunu görüyor. O sırada karşılaştığı “yabancı” kadının bir STK'da çalıştığını öğreniyor ve ona kendisine iş bulmadığı sürece bir yere gitmeyeceğini söylüyor. Revan'ın öyküsü, ekonomik sıkıntıların dayattığı mecburiyetin, kadınları fiziksel ve sosyal sınırları aşmaya zorlamasına bir örnektir. Yapısal sorunlar ve sınırlılıkların, kadınların failliklerinin biçim değiştirmesine ve başka bir düzeye taşınmasına sebep olduğu söylenebilir.

Fiziksel ve sosyal sınırları aşmaya olanak sağlayan bir başka faktör ise kurumlarla kurulan ilişkilerdir. Suriyeli kadınlar için yakın aile, akrabalık, komşuluk ağları dışındaki en önemli sosyal ağlar mültecilerle çalışan STK'lar, ulusal ve uluslararası kurumlar ve bunların dolayısıyla oluşan sosyal ağlardır. Suriyeli kadınlar, bu kurumların çevresine dahil olarak çeşitli etkinlikler vesilesi ile diğer göçmenlerle ya da göçmen olmayan kimselerle birlikte vakit geçirme imkânı bulabilmekte, bu kurumların sağladığı eğitimlere ya da atölyelere katılarak işgücü piyasasındaki durumlarını göreceli olarak iyileştirmekte ya da doğrudan bu kurumlarda iş bulabilmektedir. Bu bakımdan, STK'lar sadece sosyal ağlara ulaşımı kolaylaştıran bir kavşak noktası değil, göçmenleri istihdam eden bir sektör olarak da ortaya çıkmaktadır.

Kadınların STK'lara erişimi ise yine sosyal ağlar yoluyla olmaktadır. Saha çalışmasında görüşülen kadınlar, STK'lar ve onların etkinliklerinden yakın çevreleri ve sosyal medya aracılığıyla ya da yine tesadüfi karşılaşmalar yoluyla haberdar olabilmektedirler. Ayrıca STK'ların mültecilerin yoğunlukla yaşadığı mahallelere giderek burada gerçekleştirdikleri çalışmalar da, kadınların STK'lara erişimini büyük oranda kolaylaştırmaktadır.

STK'larda veya ulusal ve uluslararası kurumların programları kapsamında iş bulabilmeyi, eğitim ve dil becerisi gibi kültürel sermaye unsurlarının kolaylaştırdığı görülmektedir. Örneğin, diploma ve tecrübe sahibi kadınların, STK'larda ve yürüttükleri projeler kapsamında, öğretmenlik, çevirmenlik, etkinliklerde kolaylaştırıcılık gibi işlerde çalışabildikleri görüldü. Öte yandan, formel eğitim seviyesi düşük olan kadınlar arasında ise Türkçe öğrenmenin STK'larda iş bulma ihtimalini arttırdığı gözlemlendi. Örneğin, Türkçe bilen kadınlar, STK projeleri kapsamında hasta bakıcı, temizlikçi, aşçılık gibi işlere erişebilmektedir. Ayrıca kurumların yürüttüğü meslek edindirme programlarında da sıklıkla Türkçe dil seviyesinin belgelenmesi istenmektedir.

Ağları Güçlendirme

İltica ve mültecilik alanında çalışan STK'lar insani yardım, güçlendirme, entegrasyon ve sosyal yardım faaliyetleri yürütür. Türkiye'de Suriyeliler özelinde bu kurumların bir kısmı sınırlı sayıda olsa da Suriyelileri istihdam etmekle birlikte, yukarıda zikredilen işlevlerine ek olarak toplanma ve sosyalleşme mekanı sunmakta (Sunata ve Tosun, 2018) ve bir bağlantı noktası olarak da işlev görmektedir (Özden ve Ramadan 2019, 18). Saha çalışması kapsamında mülakatların gerçekleştirildiği her üç kentte de bu kurumların, Suriyeli kadınların sosyal ağlarının genişlemesinde hayati rol oynadığı görüldü. Kadınlar, bu derneklerde kurs ve etkinliklerin yanı sıra gönüllü çalışmalara da katılmaktadır. STK'ların yaptıkları etkinliklere katılım bir yandan kadınlar için güvenli bir alanda zaman geçirme ve sosyalleşme imkânı sunmakta, diğer yandan olası iş ve imkânlardan haberdar olma ve bunlara erişim olanağı anlamına gelmektedir. STK'ların faaliyetlerini, katılımcıların değer ve normlarını gözeterek "sadece kadınlar" için düzenliyor olması burada önemlidir.

Ancak STK'ların düzenledikleri eğitim ve etkinlik programlarına katılmak ve gönüllü çalışmak, zaman gerektirir. Evinde bakması gereken çocuk, yaşlı veya hasta olmayan kadınlar bu tür programlara daha çok vakit bulabilmektedir. Okula giden küçük çocuğu olan kadınlarsa, çocukları okulda olduğu zamanlarda evden çıkabilmekte ve bu tür etkinliklere ancak sınırlı ölçüde katılabilmektedir.

STK'lar Suriyeli mültecilerin ağlarını güçlendirmelerini ve böylece başta iş olmak üzere kısıtlı kaynaklara erişmelerini sağlayabilmektedir. Halep'te Fizik Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdikten sonra, 2013 sonunda eşiyile beraber Türkiye'ye gelen Amal, bir süre günlük tarım işçisi olarak çalışmış. Ancak ikinci çocuğu doğduktan sonra, bu ağır işte çalışamayacağını görüp başka bir iş aramaya başladığında din temelli bir STK aracılığıyla kurduğu ilişkiler sayesinde bir okulda rehber öğretmen olarak iş bulabilmiştir:

“Bir Kuran merkezi olduğunu duydum, gitmek istedim. Gittim. Birkaç kere böyle Kuran çalışmak için gidip geldim. Hocalardan duydum, bu yer geçici okul olacak diye. Ben de müdürle görüştim dedim ki, ‘Ben fizik öğretmeniyim, bir de diplomam yanımda’. Yani bana birkaç soru sordu, dedi ki, ‘Sen çalışkansın’. Benim puanım, ortalamam çok yüksekti. Dedi ki, ‘Okul olursa haberleşiriz’. Ben de tamam dedim. “Günler böyle geçti, ben Mersin İl Milli Eğitim’e gittim. Orada bir memur vardı, çok iyiydi, Suriyelilere çok iyiydi. Dedi ki, ‘İnşallah bir okul açılırsa hemen seni arayacağım’. Benim ismimin yanına bir yıldız koydu. Birkaç ay sonra açıldı, başladım.” (Amal, 30, Mersin)

STK'larda ya da kurumlar tarafından yürütölen projelerde çalışmak, çalışma koşulları bakımından tercih edilir olmakla birlikte, işyerinde zaman zaman ayrımcılık ve kötü muameleye maruz kaldığını belirten kadınlar da olmuştur. Ulusal ve uluslararası kurumlar aracılığıyla oluşturulan iş edindirme programları kapsamında ve ulusal STK'larda çalışan beş kadın, kendilerine Türkiyeli çalışanlarla benzer davranılmadığını belirttiler. İzmir'de bir STK'da çalışan dört kadın, iş yerinde Suriyeli oldukları için sosyal etkinliklere alınmadıklarını, ancak bunları işlerini kaybetmekten korktukları için dile getiremediklerini ifade ettiler.

İş ve Çalışma Koşulları

Göç sonrasında iş ve çalışmayla gelen toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim ve gerilimleri anlayabilmek için aynı zamanda kadınların çalışma koşullarını da değerlendirmek gerekir. Ocak 2016'da kabul edilen 6575 sayılı yönetmeliğe göre, geçici koruma statüsünde olan yabancılar, çalışma izni almak için başvurabilirler.¹⁰ Söz konusu düzenlemeye rağmen mültecilerin formel iş piyasasına erişiminde zorluklar mevcuttur. İşverenlerin sigorta primi ve çalışma izni için ödeme yapmaktaki isteksizliği, düşük ücretle enformel çalışmanın iş bulmada avantaj oluşturması, işverenden sigorta talebinin işi kaybetmeye yol açması ihtimali

¹⁰ 6575 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf> [Son Erişim Tarihi: 19 Nisan 2020]

(İçduygu ve Diker, 2017: 23) gibi Türkiye'nin göçmen politikası ve iş piyasasının yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı Suriyeliler, güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışma koşullarını kabul etmeye mecbur kalmaktadır (Erol vd. 2017). Bir başka deyişle, çalışma izni düzenlemesi 2016'da kabul edilmiş olmasına rağmen, diğer göçmenler için olduğu gibi, Suriyeliler için de çalışma hayatının baskın özellikleri, düşük hatta bazen ödenmeyen ücretler, uzun çalışma saatleri, ayrımcılık ve sağlıksız işyerleridir (Kaygısız, 2017). Kadınlar için çalışma yaşamı daha da zordur. Mülteci olanlar ve olmayanlar arasında ücret farkının yanı sıra kadın ve çocuk mülteciler daha da düşük ücretlerle çalışmaktadır (Akbaş ve Ünlütürk Ulutaş, 2018).

UN Women'ın çalışmasına göre Türkiye'de Suriyeli kadınların %85'i çalışmamaktadır, %10'unun düzenli bir işi varken, %5'i mevsimlik ya da düzensiz işlerde çalışmaktadır (UN Women 2018: 45). Bununla birlikte evde gelir getirici iş yapanların oranı ise %12'dir (a.g.e. 49).

Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan kadınlar, eğitim düzeyi ve yaptıkları işten bağımsız olarak, güvencesiz, düşük ücretli ve geçici işlerde çalışmaktadır. Yine de çalışma koşulları ve ücretler açısından bakıldığında, iş ve çalışma koşullarının farklılığına dayanan bir iş hiyerarşisinin ortaya çıktığı görülmektedir. Araştırma sırasında, dört çalışma şekli tespit edilmiştir: 1) STK'larda veya kamu kurumlarında çalışanlar, 2) Kendi kurduğu işte çalışanlar, 3) Ev dışında kuaför, tezgahar, konfeksiyon işçisi gibi ücretli işlerde çalışanlar, 4) Evde parça başı iş yapanlar.

Her bir kategorinin özelliklerine geçmeden önce, ilk kategori de dahil olmak üzere tüm işlerin ortak özelliğinin geçicilik ve belirsizlik olduğunu bir kere daha vurgulamak gerekir. Bu işlerin hiçbiri Suriyeli kadınların kendilerini gerçekleştirmek için veya belli bir kariyer planlaması içinde yaptıkları işler değildir. En iyi işte bile, yarına dair ciddi bir belirsizlik söz konusudur.

Türkiye'deki Suriyeli kadınlar için en tercih edilen iş, ücret ve çalışma saatleri diğerlerine göre çok daha iyi olan STK'larda çalışmaktır. STK'larda çalışma koşulları, yapılan iş ve alınan ücret farklılaşmaktadır. Tam zamanlı çalışarak aylık 3 bin TL maaş alanlar olduğu gibi günde üç saat çalışarak ayda 1200 TL kazananlar da mevcuttur. Araştırma sırasında görüşülen STK çalışanı kadınlar arasında, ücret ve çalışma koşulları kadar, diğer sektörlere nazaran buralarda kendilerine ayrımcılık ve kötü muamele yapılmamasından memnun olduklarını dile getirenler olmuştur. Bu gruptaki kadınların en büyük kaygısı, bu işlerin proje bazlı olmasından ötürü geçici ve kısa süreli olmasıdır. Diğer bir deyişle, STK'larda çalışan kadınların çalışma koşulları diğerlerine nazaran daha iyi olmakla birlikte,

proje kapsamında çalışmanın yarattığı güvencesizlik ve belirsizlik ortak kaygı olarak belirmektedir. Örneğin devlet hastanesinde Sağlık Bakanlığına bağlı sözleşmeli çevirmen olarak çalışan ve sözleşmesinin birer yıllık sürelerle uzatıldığını söyleyen Semra (38, İzmir), öncesinde bir STK’da proje kapsamında 10 ay çalışmıştır. Bir çocuk annesi Reyhan (33, İzmir) ise çalıştığı STK’da projenin sona ermesi nedeniyle başka bir STK’da gönüllü statüsünde haftada sekiz saat çalışmaktadır. Reyhan, görüşme sırasında gönüllü¹¹ çalıştığı STK’da yeni bir pozisyon açılmasını beklemekteydi. Reyhan, bunun ileride açılacak tam zamanlı pozisyonlara girebilmek için bir basamak olduğunu ifade etmektedir.

Yine göç öncesinde Homs’ta öğretmen olarak çalışan 34 yaşındaki üç çocuk annesi Rihab, görüşme sırasında Mersin’de bir STK’da çalışmaktaydı. Çalıştığı projenin üç aylık olduğunu söyleyen Rihab, önceki işinin de benzer bir şekilde bittiğini şöyle tarif etti:

“Maalesef sadece üç ay. Çok güzel, 2000 TL veriyor ama maalesef bitecek. Ben bir sene önce çalışıyordum, kapandı. Benim şans kötü. [Bunun da] maalesef bir ayı kaldı.” (Rihab, 34, Mersin)

STK’larda çalışma, üniversite eğitime devam eden veya yeni bitirmiş genç kadınlar için de önemli bir imkân sunmaktadır. Halep’te başladığı eğitimini 2018’de Mersin Üniversitesi’nde tamamlayan Jawahar, öğrencilik yıllarında zaman zaman gönüllülük yaptığı bir dernekte, eğitimi bittikten sonra çalışmaya başladığını anlatıyor:

“Önce resepsiyonda tercüman olarak çalıştım. Şimdi saha çalışanı olarak çalışıyorum. Türkçe C1 sertifikası da aldım; [Suriyeliler için] yeminli tercümanlık da yapıyorum. İleride inşaat mühendisliğinde yüksek lisans yaparım diye düşünüyorum ama şimdi burada çalışıyorum. Bu işi seviyorum, insanlara yardım etmek hoşuma gidiyor. Bu iş Nisan 2020’ye kadar sürecek. Sonra düşüneneğim.” (Jawahar, 26 Mersin)

Geçicilik ve belirsizliğe rağmen STK’larda çalışma koşullarının diğer işlere tercih edilmesinin nedenleri arasında, ücretlerin daha yüksek, çalışma saatlerinin düzenli, çalışma koşullarının daha iyi olmasının yanı sıra çalışma ortamının daha güvenli olması sayılmaktadır. İzmir’de bir STK tarafından desteklenen proje kapsamında çalışan İlkay daha önce konfeksiyonda çalışmıştır. Şu anki işiyle konfeksiyondaki çalışmasını şu sözlerle karşılaştırmaktadır:

“Konfeksiyonda kalabalık var, sıkıntı var, rahat değil ama kurumlar daha temiz, daha rahat.” (İlkay, 37, İzmir)

¹¹ “Gönüllü” olarak tarif edilen pozisyonlar, STK’lar tarafından yürütülen program, eğitim, etkinlik vb.’de mültecilerin katılımını artırmak ve teşvik etmek için düşük ücret karşılığı açtıkları pozisyonlardır. Bu pozisyonlar, iş olarak tarif edilmez.

STK dışında çalışan kadınların bir kısmı hizmet sektöründe çocuk bakıcılığı, masözlük, tezgahçılık, sekreterlik gibi günde en az on saat ve haftada altı gün çalışmayı gerektiren işlerde, çalışma izni olmaksızın çalışmaktadır. Bu ücretli işler, genellikle çok ağır koşullar (“hiç durmayacaksın”, “çabuk çabuk”), günde on iki saate varan uzun çalışma saatleri, çok düşük ücretler ve kötü muamele ile tanımlanmaktadır. Görüşme yapılan kadınlardan özellikle konfeksiyonda çalışan kadınlar, mesailerinin on saatin altına düşmediğini belirttiler. Yine bu işkolunda çalışanlar arasında en yüksek ücretin aylık iki bin lira olduğu ifade edildi. Bu kategoride çalışan kadınlar arasında bazen ücretini alamayanlar olduğu da dile getirildi.

Mersin’de kıyafet ve kozmetik ürünleri satan bir dükkânda tezgahçılar olarak çalışan Cihan, daha önce konfeksiyon atölyelerinde çalışmış. Şimdiki işinden nispeten memnun olduğunu belirtmekle birlikte, günde 11-12 saat çalıştığını ve on beş günde bir tek gün izin yapabildiğini ifade etti. Yine Mersin’de ailesiyle birlikte yaşayan 23 yaşındaki Kawtar da konfeksiyon ürünleri satan bir dükkânda geçici olarak tezgahçılık yapmaktadır. Bu işi ücret almadan yaptığını (“patron ne verirse kabul” ettiğini) belirten Kawtar, daha önce tekstil atölyelerinde çalıştığını, haftanın 6 günü 12 saat çalışıp çok az bir ücret alabildiğini, bazen de ücretini alamadığını, bu yüzden işi bıraktığını, şimdi ise evde parça başı iş yapmak istediğini ama bulamadığını anlatmıştır.

Enformel çalışma beraberinde emeğinin karşılığını alamamayı da getirmektedir. Hizmet sektöründe çalışan kadınlar birlikte çalıştıkları ve aynı işi yaptıkları Türkiyeli iş arkadaşlarına nazaran daha düşük ücret aldıklarını belirtmektedirler. İzmir’de yaşayan 35 yaşındaki Gül, Suriye’de on beş yıl kuaförlük yapmış. Türkiye’de beş yıldır aynı kuaförde çalışan Gül, işe başladığından bu yana diğer çalışanlardan daha düşük ücret aldığını belirtmektedir.

“Geçen yıl ben Suriye’ye ziyaret amaçlı gittim ve benim yerime bir eleman getirdi. Ben bir aylığına gittim ve döndüm. Bu kadın benim yerimde çalışıyordu ve ben o zaman 400 lira alıyordum, getirdiği yeni başlayan kadın 650 alıyordu... [İşverenine] ‘Neden bu kadına benim maaşımın yarısı kadar fazla veriyorsun?’ dedim. ‘Sen Suriyelisin, ben senin maaşını artırmam’ dedi. Ve onun yanında dört yıldır çalışıyordum. Çok kahroldum çünkü [işveren] bir butikte çalışıyordu ve kuaför salonunun bütün yükü benim sırtımdaydı. Haftada bir gelip hesabı alıp giderdi. [İş yerinin] Her şeyi, bütün işin, sorumluluğu benim üstümeydi. ‘Sen Suriyelisin ve ben artırmam!’ ben burda çok kahroldum. Çantamı koydum omzuma ve çıktım. ‘Tamam çıkmak istiyorsan çık git’ dedi ve ben de çıktım.” (Gül, 35, İzmir)

Gül işverenin bir hafta sonra arayıp, tekrar çalışmasını istediğini ancak kendisinin reddettiğini belirterek,

“Ben hakkımı istemiştim ondan. Ben 500 olsam, tamam o 650, bunu kabul edebilirim ama 400 olacağım ve o 650 olacak!” (Gül, 35, İzmir)

Bir sene işsiz kalan Gül eski işine tekrar dönmüş ancak hala ücreti iş arkadaşlarından düşük.

“...maaşımı 500 yaptım ama benim hakkım bundan daha fazlası. Bu sabah iki topuz yaptım ve 500 lira aldım.” (Gül, 35, İzmir)

Ücret eşitsizliğinin yanı sıra yapılan işlerin niteliği ve miktarıyla ilişkili ayrımcılık ve kötü muamele de sıklıkla dile getirilmektedir. Niteliksiz işlerin verilmesi, dinlenme ve paydos zamanlarının Türkiyeli çalışanlarla farklılaşması özellikle konfeksiyonda çalışanlar tarafından dile getirilmiştir. Ayrımcı pratiklerin sadece enformel çalışma koşullarında değil, farklı formlarda olsa da kurumlarda da mevcut olduğu dile getirilmiştir.

Oldukça az sayıda olsa da Türkiye’de çalışan Suriyeli kadınlardan bir kısmı kendi işlerini kurmuştur. Üç şehirde görüşme yapılan 48 kadının beşi Türkiye’ye geldikten sonra kendi işini kurmayı denemiştir. Bu kadınlardan sadece üçü görüşme yapıldığı sırada işlerine devam etmekteydi. Türkiye’deki Suriyeli girişimciler üzerine yazılan TEPAV (2018) raporunun işaret ettiği üzere, Suriyeliler için bankacılık düzenlemelerinin farklılığı, bankacılık sistemine dolayısı ile kredi imkânlarına erişimin zor olması ve yüksek vergi miktarları, hizmet sektöründe ayakta durmaya çalışan küçük işletmelerin önünde ciddi zorluk oluşturmaktadır. Yine aynı raporda, yerel halk ve işletmeciler arasında çıkabilecek ya da çıkan problemlerin, bu işletmelerin müşteri tabanlarını genişletmelerinde, dolayısıyla varlıklarını sürdürmenin önünde engel teşkil ettiği belirtilmektedir. Mersin’de yaşayan ve aslında tasarımcı olan 36 yaşındaki Safaa, vergi levhası olan çiçekçi dükkânını, yüksek vergi oranları ve düzensiz ciro sebebiyle ancak üç yıl ayakta tutabildiğini ifade etmiştir. Safaa, müşterilerinin çoğunun Suriyeli olduğunu, Türkiyeli müşterilerin kendisinin Suriyeli olduğunu anladıklarında alışverişi kestiklerini de eklemiştir.

İşletmelerini ayakta tutabilen kadınların ikisi Gaziantep’te, biri Mersin’de yaşamaktadır. Gaziantep’te yaşayanlar geçimlerini tamamen buradan sağlayamadıkları için, bu işlere ek olarak STK’larda çalışmaktadır. Mersin’de yaşayan eşinden boşanmış 42 yaşındaki üç çocuk annesi Jamila ise pastane işletmektedir. Daha önce tekstil atölyelerinde ve restoranlarda işçi olarak çalışmış; bu işlerin çalışma saatleri ağır, ücretleri de düşük gelince, kuzeninden borç alarak pastane açmıştır. KOSGEB’in girişimcilik kursuna gittiğini belirten Jamila’nın müşterilerinin çoğunluğunu Suriyeliler oluşturmaktadır ve siparişlerini sosyal medya ve eski müşterileri aracılığıyla almaktadır. Yine de işlerinin iyi gitmediği dönemlerde başka

restoranlarda çalışmaktadır. Kısacası kendi işini kurmuş kadınlar da diğerleri gibi ekonomik açıdan kırılğan durumdadır.

Evde parça başı iş yapan kadınlar ise bütün güne yayılan, fiziksel ve ruhsal olarak tüketici, çok düşük ücretli ve çoğunlukla sağlık problemlerine yol açan işler yapmaktadırlar. Boncuk işleme, yemiş ayıklama, terlik birleştirme gibi farklı işleri kapsayan parça başı işlerin zorluğu ve ücreti de farklılık göstermekle birlikte, iş karşılığında alınan ücret evin geçimini sağlamaktan çok uzaktır. Haneye destek olmak amacıyla, ev işleri ve çocuk bakımıyla birlikte sürdürülen bu işlere zaman zaman çocuklar da yardım edebilmektedir.

Gaziantep’te yaşayan üç çocuk annesi Nur (33, Gaziantep), Suriye’de evlenmeden önce kişisel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla parça başı boncuk işleme işi yapmış, ancak evlendikten sonra eşi izin vermediği için bırakmıştır. Türkiye’ye geldikten sonra geçim sıkıntısı sebebiyle tekrar evde boncuk işleme işine başlamış ancak üçüncü çocuğu doğduktan sonra boncukların küçük çocuk için tehlikeli olması sebebiyle yine bırakmıştır. İzmir’de yaşayan 26 yaşındaki Doa ise mahalleye dağıttığı işlerden, parça başı bir lira komisyon almaktadır. Bu işte ikinci aracı olan Doa zaman zaman kendisi de boncuk işlediğini belirterek ücretin yapılan işin niteliğine göre değiştiğini anlatmaktadır. En son aldığı işin parça başı on lira olduğunu ve kadınlara dokuz liradan verdiğini, ancak yedi liradan gelen işlerde işi yaptırmakta zorluk yaşadığını belirtiyor. Kendi dağıttığı işlerle ilgili olarak;

“Yazık, gözleri bozuyor, sırt ağrıtıyor ve doğru düzgün parası yok. Marien bir ayon beş gün çocuklarıyla birlikte çalışıp 300 lira aldıysa bu para değil. Çocuklarına bile yetmez. Pazara bile gitse o parayı koyar geri gelir. Evin kirasını bile karşılamıyor. Ve bütün gün yoruluyor. Bana [iş bitirip] geri getiriyor. Ben bütün gün, çoluk yok çocuk yok, bir parçada kalıyorum. Bütün gün çalışsan 15 liradan daha az para kazanıyorsun.” (Doa, 26, İzmir)

Parça başı iş yapan kadınlar, kazandıkları paranın yeterli ve düzenli olmadığını, yeterince satış yapamadıklarını, kazandıkları paranın kendileri ve çocukları için insanca bir hayat kurmalarına yetmediğini, ihtiyaçlarını karşılamadığını ifade etmişlerdir. Hediyeleşen Hülya (48, Mersin), da yaptığı işin zorluğundan çok, satış yapmanın zorluğundan şikayet etmektedir. Bir arkadaşıyla beraber yaptıkları el işi oyuncak bebek, yastık gibi süs eşyalarını fuarlarda ve kermeslerde satan İbtihal ise kocasının 2014’te Suriye’de vefat etmesinin ardından dört çocuğuyla geldiği Mersin’de el işi yapmaya başladığını anlatmaktadır:

“Bir yıl önce bu yaptıklarımı satmaya başladım. Ama çok az kazanıyorum. Küçük bir yer [tezgah] kiralyoruz parayla, orada satıyoruz. Derneklerin festivallerinde,

fuarlarda. En çok Türklere satıyorum. Bazen de Suriyelilere. Aylık 250 lira kazanıyorum en fazla. Hiçbir şeye yetmiyor.” (İbtihal, 45, Mersin)

Öte yandan güvencesiz işlerden birisi olan özel ders verme ise gelir bakımından geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Gaziantep’te yaşayan 24 yaşındaki Sümeyye bir yandan üniversitedeki eğitimine devam ederken bir yandan da ilköğretimden liseye kadar farklı düzeylerdeki öğrencilere saat başı ücretle özel ders vermektedir. İhtiyaçtan ziyade kendi ayakları üstünde durmak için ablası aracılığıyla başladığı bu işte, Türk öğrencilere İngilizce ve Arap öğrencilere Türkçe dil dersleri vererek aylık yaklaşık iki bin TL kazanmaktadır.

Akrabalar Arası Ulusötesi Maddi Destek Ağları

Düşük ücretli ve düzensiz işlerden elde edilen gelir, Türkiye’nin ekonomik koşullarında yoksulluk sınırının altında kalmaktadır.¹² Görüşme yapılan 48 kadından 12’si hane üyelerinin iş karşılığı aldığı ücret haricinde herhangi bir ayni ya da maddi yardım almadıklarını bildirdiler. Kazanılan toplam gelirin ancak hanenin giderlerini karşıladığını, bu nedenle de kimseye yardımda bulunmadıklarını bildirdiler. Diğer görüşmeciler ise yakın akrabalar arasında küçük miktarlarda da olsa, düzenli veya sıkıntılı durumlarda yardımlaşma olduğunu belirttiler. On kadın yurt dışında yaşayan akrabalarından yardım aldığını belirtmiştir. Alınan yardımın miktarı, birkaç yüz liradan beş bin liraya kadar değişkenlik göstermekle birlikte, çoğunlukla 500-1000 TL arasındadır. Örneğin, Mersin’de yaşayan dört çocuk annesi 46 yaşındaki İbtihal evde yaptığı örgü işi hediyeelik eşyaları kentteki çeşitli kermeslerde satmaktadır. Bu gelirin dışında, evinin esas geçim kaynağını 2014’te Suriye’de vefat eden eşinin İsveç’te yaşayan abisinin yolladığı para oluşturmaktadır. Kayınbiraderinin bu parayı kendilerine çoğunlukla banka yoluyla gönderdiğini, bazen de kendisi geldikçe getirdiğini belirten İbtihal, çocuklarının ihtiyacı olduğu her durumda kayınbiraderinin maddi destekte bulunduğunu ifade etmiştir. Savaştan önce oldukça varlıklı bir aileden gelen, şimdi tüm kardeşleri farklı ülkelere dağılmış Hülya’ya da en büyük destek her ay düzenli para gönderen Almanya’daki ablasından gelmektedir.

Yurtdışındaki akrabalarından maddi destek alanlar olduğu gibi, akrabalarına para gönderenler de bulunmaktadır. Görüşme yaptığımız kadınlardan 22’si Türkiye’deki ya da

¹² Türkiye’de dört kişilik aile için, 2020 Nisan ayında asgari ücret net 2324,70 TL’dir. Bununla birlikte Ocak 2019 yoksulluk sınırı 6758 TL, açlık sınırı ise 1957 TL’dir (DİSK, 2020: 43-44). Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin temel gelir kaynağı çalışarak elde ettikleri ücretlerdir (%85). Sanılanın aksine Suriyeli mültecilerin çoğunluğu bir kurum tarafından verilen ayni veya nakdi destek ile geçinmemektedir. Bu yardımlar hanelerin sadece %6’sında düzenli gelir kaynağıdır. Bölgeler bazında önemli farklılıklar görülmektedir. Hane gelir kaynağı olarak Suriyeli mültecilerin %6’sı aile ve arkadaşlarının parasal desteğini, %3’ü de halen Suriye’den getirdikleri kişisel birikimlerini kullandığını belirtmiştir (İNGEV ve İPSOS 2017: 2).

Suriye'deki akrabalarına bankalar ya da tanıdıkları ile elden para gönderdiklerini ifade ettiler. Bu gönderimler çoğunlukla çeşitli ihtiyaçlara yönelik düzensiz gönderiler şeklinde olmaktadır. Gönderilen miktar genellikle 300-500 TL aralığında olmakla birlikte maaşının tamamını ya da önemli bölümünü Suriye'deki akrabalarına gönderenler de mevcuttur. Örneğin Mersin'de sekreterlik yapan 38 yaşındaki Dalal, eşinin maaşının tamamını eşinin Suriye'deki akrabalarına yolladıklarını ve kendi evlerinin geçimini ise kendisinin ve iki oğlunun maaşı ile sağladıklarını anlatmaktadır. Aile arasında gerçekleşen yardımlar, Batı ülkelerinden Türkiye'ye ve Türkiye'den Suriye'ye doğru gerçekleşirken, Türkiye'den Suriye'ye para araçlar yoluyla gönderilmektedir. Bu akışlar, savaş sonrasında dünyanın pek çok yerine dağılan aile üyeleri arasındaki ağın ve ağda dolaşan ekonomik kaynakların ulusötesi boyutunu da göstermektedir. Ancak yine de, bir iki istisna dışında, zorunlu göçle beraber yaşanan yoksullaşmadan dolayı, ağlarda dolaşan maddi kaynaklar oldukça kısıtlıdır.

Aile, akrabalar ve arkadaşlar arasındaki destek mekanizmasının kısıtlılıklarının yanı sıra sivil toplum ve devlet kurumlarından alınan desteğin de az olduğu görülmektedir. STK'lardan sosyal çevre oluşturmak ve iş bulmak konusunda yardım aldığını belirten kadınlardan sadece bir tanesi, Kızılay Kart vasıtası ile alınan yardım dışında, bir STK'dan ayni ya da nakdi yardım aldığını söylemiş, bu yardımı da sadece bir sene boyunca aldığını eklemiştir. Dolayısıyla kadınların STK'larla ilişkisi, doğrudan yardımdan ziyade kurs ve etkinliklere katılmak ve sosyal ağlara dahil olmak işleviyle sınırlı olduğu görülmektedir. Ama yukarıda aktarıldığı üzere, bunun da bazı kişiler için hiç de azımsanmayacak getirisi de olabilmektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DAYANIKLILIK

Raporun bu bölümü, Türkiye’de göç bağlamında Suriyeli kadınların zorlu ekonomik, politik ve hukuki koşullar altında, toplumsal cinsiyet ve dayanıklılık ilişkisini konu almaktadır. Spesifik olarak, bu kısım, Suriyeli kadınların ücretli çalışma ve toplumsal cinsiyet normlarının karşılıklı olarak birbirini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyarken, dayanıklılık geliştirmeyi zorlaştıran ve destekleyen faktörlere odaklanmaktadır.

İş gücüne katılım ve çalışma, kadınların güçlenmesine ilişkin literatürde önemli faktörlerden birisi olarak değerlendirilir (Atasü-Topçuoğlu, 2019). Göçmenler çalışma koşulları ve ücret bakımından dezavantajlı olmakla birlikte göçmen kadınlar, nitelikleri daha yüksek olsa dahi göçmen erkeklere nazaran daha düşük ücret almaktadırlar (a.g.y.). Ücretli iş piyasasında çifte ayrımcılığa uğrayan kadınların çalışmaya başlaması, aynı zamanda, mevcut hane içi güç ilişkilerinin yerinden oynamasına ve hane içinde yeni gerilim hatlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Aşağıda Suriyeli kadınların, işe giriş sürecinden kazandıkları para üzerinde söz hakkına kadar geniş bir yelpazede, çalışma deneyimi ekseninde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin müzakeresi ele alınacaktır.

Artan Yükler: *Bütün İşler Bende!*

Kadınların ailenin geçimini sağlamak için ücretli işe girmeleri, ev içi işler ve iş yaşamını dengeleme zorluğuna yol açmaktadır. Genel olarak mültecilerin ekonomik entegrasyonunu zorlaştıran yasal engeller ve dil becerilerinin eksikliği gibi sıkıntılara ek olarak, Suriyeli kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmesine engel oluşturan faktörler arasında toplumsal cinsiyet normları ve işyerinde karşılaşılan cinsiyete dayalı şiddet sayılmaktadır (Durable Solutions Platform ve İGAM, 2019). Çalışmaya başlayan kadınların öncelikli olarak karşılaştıkları problem, çocukların bakımı ve ev içi işlerin yapılması ve hanenin düzeninin devamının sağlanmasıdır. UN Women’ın (2018: 46) çalışmasında da Suriyeli kadınların çalışmamasının nedenleri arasında çocuklara bakacak kimsenin olmayışı, hastalık/engellilik, evde bakıma muhtaç kişilerin olması ve ev işleri gösterilmiştir.

Kadınların ücretli işe girmelerinde, özellikle ev dışındaki işlerde çalışmaya başlamalarında, kurumsal ve sosyal desteğin varlığı birincil öneme sahiptir. Ev içinde yapılan işlerde, çocukların zarar görebileceği işler kabul edilmemekte veya işe tamamen ara verilebilmektedir. Örneğin, boncuk dikme gibi işler, özellikle küçük çocuklar için risk oluşturduğu için çocuklar büyüyene kadar işe ara verilebilmektedir. Ev dışı işlerde ise

çocukların kendilerine bakabilecek yaşa gelmesi veya hanede çocukların bakımını üstlenecek birisinin, genellikle bir başka kadının olması belirleyici olmaktadır. Mülakatlar sırasında, küçük çocukların emanet edileceği kişiler olarak, anneanne, babaanne, evdeki genç kız veya evdeki yaşı daha büyük kız çocuklar sayılmıştır. Eşler, çalışmıyor olsalar dahi, çocuk bakımı veya ev işleri için sorumlu esas kişi olarak zikredilmemektedirler.

İzmir’de yaşayan 39 yaşındaki Jinan Türkiye’ye evli olan kızlarından biri hariç sekiz çocuğuyla birlikte gelmiş. Bir yıl öncesine kadar çocuklarının üçü küçük olduğu için evde parça başı iş yaparken, son bir yıldır 12, 11 ve 8 yaşlarında olan “kızların akli erdiği” için onları birbirine emanet ederek ev dışında çalışmaya başladığını anlatıyor. Ancak her zaman kadınlara çocuk bakımında yardım edecek birini bulmak mümkün olmamaktadır. Mersin’de yaşayan Maysun, kendisi ve yetişkin iki çocuğu çalışmak zorunda olduğundan, o zamanlar sekiz yaşındaki oğlunun evde tek başına kaldığını söylüyor.

Bahriye (41, Gaziantep) aynı anda hem ailesiyle birlikte kafe işletiyor, hem de bir STK’da çalışıyor. Kafeyi aslında eşine iş yaratmak için açmalarına karşın eşinin burada pek çalışmadığını ve ev işlerine de yardım etmediğini anlatıyor. 50’li yaşlarındaki Berçin, ciddi sağlık sorunlarına rağmen, sabah erken saatlerde küçük çocukları ve torunlarıyla birlikte, İzmir’de karton, şişe ve metal toplamak için evden çıkıyor. Berçin, “dışarıdan eve geliyorsun evde de iş var” diyerek yorgunluğunu anlatıyor. Ev işleri ve çalışma hayatını dengelemenin zorluklarını anlatan, Reyan’ın sözlerinin benzerleri, görüşmeler sırasında üç şehirde de sık sık tekrarlanmıştır:

“Sabah 6’da uyanıyorum. Eşim işe gittiği andan itibaren temizlik yapıyorum. Bazen eşyalarını hazırlamam gerekiyor, oğlum okula götürüyorum. Yemeği genellikle [işten] dönünce yapıyorum. Genellikle işlerimi Cumartesi ve Pazar yapıyorum.” (Reyan, 33, İzmir)

14 yaşındayken kendisinden on yaş büyük kuzeniyle evlenen Dalal, Suriye’de çalışmadığını ama burada geçime destek olmak için Suriyeli bir ticaret firmasında sekreter olarak çalıştığını ifade etmektedir. Son çalıştığı yerde az ücret olsa da çalışma saatlerinin ona ev işlerini yapacak vakit bırakmasından çok memnun olduğunu, çünkü eşi ve oğlunun ev işlerinde kendisine hiç yardım etmediğini söylerken bir gününün nasıl geçtiğini şöyle anlatmakta:

“Sabah 6’da uyanıyorum. Çocukları hazırlıyorum, okula gönderiyorum. Sonra kendim hazırlanıyorum, işe gidiyorum. [İşten] Dönüşte alışveriş yapıyorum. Eve gelince yemek yapıyorum, evi topluyorum. Akşam geç saatte hep beraber yemek ve

sonra uyku. Kocam ve oğlanlar ev işlerine hiç yardım etmiyor. Bütün ev işleri bende. Bizde erkek, bey!” (Dalal, 38, Mersin)

Erkekler, kadınların ücretli iş yapmalarına rıza göstermiş olsalar dahi, kadınların ev içi sorumluluklarını sürdürmelerini de talep etmektedir. Beş çocuğu olan Havaa (43, Mersin), eşinin, çocukların bakımını aksatmaması koşuluyla çalışmasına ses çıkarmadığını anlatırken, Gaziantep’te yaşayan ve evde parça başı iş yapan dört çocuk annesi Hanım (34, Gaziantep), işi evde yaptığı ve çocukların bakımını aksatmadığı için eşinden izin almaya gerek kalmadığını belirtmektedir.

Kadınlar, her ne kadar sabah erken kalksa veya ev işlerini hafta sonları yapsa da, çalışmadıkları zamanlardaki gibi bütün işlere yetişememektedir. Bu nedenle, anne, kayınvalide, evdeki yaşı daha büyük kız çocukları ya da diğer kadınların, çocukların bakımı ve ev işlerine yardımcı olmaları gerekmektedir. Mersin’de yaşayan Rihab (34), işte olduğu günlerde ev işi ve yemek konusunda kayınvalidesinin yardımcı olduğunu anlatıyor.

Aynı anda hem geçimi sağlayan kişi hem de hane üyelerinin bakımından sorumlu tutulan kişi olarak kadınlar, birbirinden farklı alanlar arasında dengeyi kurmakta zorluklar yaşamaktadırlar. Hanenin düzeni ve bakım veren asıl kişi pozisyonlarının gereği olarak kendilerine atfedilen rollerin, çalışma sebebiyle aksaması, kadınlar için yeni duygusal yüklerle de yol açmaktadır. “Annelik görevlerini yerine getirememek”, “çocukların ihtiyaçlarına cevap verememek” korkusu ve üzüntüsü, mülakatlar sırasında sıkça dile getirilmiştir. Kadınların bir kısmı, çocuklarına ve ailelerine bakım verebilmek ve geleneksel rollerini yerine getirebilmek için çalışmak zorunda olmamayı dilemektedirler.

Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Dönüşümü: Müzakere

Türkiye’de yaşayan ve işgücüne katılan Suriyelilerin çoğunluğu erkek olmakla birlikte¹³, hanede tek kişinin çalışmasıyla geçimin sağlanması çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Öte yandan, neoliberal emek piyasasının kadınlaşması, kadın ve çocukların daha düşük ücretlerle ve daha kırılgan koşullarda çalıştırılması nedeniyle erkek göçmenlerin iş bulması zorlaşabilmektedir (Toksöz ve Ulutaş, 2012; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020).

Ailenin erkek üyelerinin düzenli iş bulamaması, işsiz olması veya ailenin geçimini sağlayacak geliri elde edemediği, özellikle de kadınların erkeklerden daha yüksek ücretle ve yüksek gelirli işlerde çalıştığı durumlarda, hane içinde yeni gerilimler ortaya çıkmaktadır.

¹³ Göçmenlerin yaygın olarak kayıt dışı çalışması nedeniyle, istihdama katılan kadın ve erkeklerin oranlarını tahmin etmek oldukça güçtür. Bununla birlikte, çeşitli saha araştırmaları kadınların iş gücüne katılımının erkeklere nazaran düşük olduğunu göstermektedir. (Bkz. Akbaş ve Ünlütürk Ulutaş, 2018; Erol vd., 2017; Çetin, 2016.)

Özellikle evli kadınlar, eşlerinin geleneksel erkeklik rollerini sürdürmemelerinden, yani evin geçimini sağlayamamaları ve karılarının çalışmalarından ötürü, utanç, kırgınlık, özgüven kaybı ve eksiklik hissi yaşadıklarını belirtmektedirler. Mülakat yapılan kadınların bazıları söz konusu olumsuz etkilenmelerin neticesinde eşlerinin öfkeli davrandığını veya içe kapandığını belirttiler. Bir hastanede Sağlık Bakanlığına bağlı sözleşmeli çevirmen pozisyonunda çalışan Semra, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Hani ben para kazanmaya başladığımda ben bir şey yapmadım da eşim kendi sıkıntı yapmaya başladı. Nasıl sıkıntı yaptı... O da sınava gitti o kazanamadı, aynı sınava ikimiz de birlikte girdik ama o kazanamadı. ‘Senin yerine keşke ben kazansaydım, sen çalışmasaydın, yine hani bu şey olmasaydı’. Bir de şöyle bir şey, nasıl desem sana... O, bu kot taşlamada çalıştığı için yine hani benim işim onun işinden daha iyi ben çok para kazandığım için, o arada sıkıntı yapmaya başladı.”
(Semra, 38, İzmir)

Mersin’de yaşayan genç bir kadın da Suriyeli kadınların göç sonrası çalışması konusunda erkeklerin tepkilerinin çok şiddetli olabildiğini anlatmaktadır:

“Erkekler fakir de olsalar kadınların çalışmasına izin vermiyor. Erkekler şiddet uyguluyor, kadınlar o yüzden çalışamıyor. Erkekler çok sert, benimle konuşurken bile bazen bağırıyorlar. Soruyorum evde başka çalışan var mı diye, eşim var dedim ya diyor, çalışmıyor tabii ki diyor.” (Asmaa, 19, Mersin)

Suriyelilerin yoğun yaşadığı bir mahallede kadın kıyafetleri satan bir butikte satış yardımcısı olarak çalışan İbtisam, daha önce çalışmadığını, “babasının çalışmasına izin vermediğini”, bu çalıştığı dükkanın sahiplerini tanıdığı için ses çıkarmadığını söylüyor. Ancak annesi için durum daha karmaşıktır:

“Babam annemin çalışmasına izin vermiyor. Ama o burada tahta sandık boyuyor, süslüyor. Tepsiler, takılar yapıyor. Bazen fuarlara gidiyor. Oraya [satış için] malzeme götürüyor, arkadaşlarının tezgahına bırakıyor ama babama gezmeye gittiğini söylüyor.” (İbtisam, 22, Mersin)

Mersin’de bir devlet okulunda rehber öğretmen olarak çalışan Amal’ın kocası da üniversite mezunu olduğu, hatta ziraat mühendisliği alanında yüksek lisans yaptığı halde tarımda günlük işçi olarak çalışmaktadır. Kocasının daha az para kazanmayı nasıl karşıladığı sorulduğunda, Amal şöyle cevap vermektedir:

“[Kocam] benim için mutlu oluyor ama kendini düşününce üzülüyor. Kıskanmıyor ama üzülüyor. Arada bazı zamanlar diyor ki, ‘En azından sen kendi branşında ya da ona yakın bir şeyde çalışıyorsun. Sen bir gelsen baksan ben nasıl acayip insanlarla çalışıyorum.’ Uğraşmak zorunda. Ben de zorlanıyorum. Ben diyorum ki

birak başka bir iş ara ama yok işte iş. Böyle biraz da umutsuz. O kadar aramıyor artık.” (Amal, 30, Mersin)

Erkeklerin eşlerinin çalışmasıyla ilgili hissettiği sıkıntının bir kaynağı da sosyal çevrenin baskısı olarak ifade edilmektedir. Göç öncesinde hiç ücretli iş yapmamış olan Berfin, bir STK’da çalışıyor. Çalışmaya başlamasının ardından yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

“Çevremde çok problem oldu. Yani bizim mahallede eşime söylediler ‘Nasıl Berfin yalnız işe gidiyor?’ ‘Nasıl sen kabul ettin?’ ‘Sen adam değilsin’. Ama benim eşim matematik öğretmeni ya akıllı. Duymadı. İki üç ay konuştular sonra sustular.” (Berfin, 27, İzmir)

Çalışması eşleri tarafından desteklenen kadınların durumunda da gerginlik tamamen ortadan kalkmayabiliyor. Nitekim, Berfin eşinin bu noktaya gelmesinin zaman aldığını ama yine de problemlerin tamamının ortadan kalkmadığını belirtiyor.

“[Kocam] çok değişti. Önce çok sinirli çok yani her şeye karışıyor falan ama şimdi... Para kazanıyorum biraz daha sakin daha şefkatli. Yani değişti... Zorluk hiss ediyor ama göstermiyor.” (Berfin, 27, İzmir)

Göç sonrasında, kadınların çalışması yaygınlaşıp sosyal olarak daha kabul edilebilir hale geldikçe, eşlerde de değişim olduğu ifade edilmiştir. Evde kendisi, küçük kızı ve damadı çalışan Havaa (43, Mersin), Suriyelilerin işlettiği bir kuaför salonunda masöz olarak çalışıyor. Suriye’deyken fizyoterapi yüksek okuluna gittiğini söyleyen beş çocuklu Havaa çalışmayı çok sevdiğini söylüyor. Ona göre “Suriyeli kadınlar genelde boş oturuyor. Dedikodu yapıyorlar. Bazıları parası olduğu için, bazıları kocası izin vermediği için.” 14 yaşındayken evlendiği ve kendisinden 17 yaş büyük kocasının “çocukları boşlamadığı sürece” çalışmasına ses çıkarmadığını anlatıyor:

“Eşimin mesleği yok. Suriye’deyken memurdu. Burada ondan çalışamıyor. (...) Kocam çalışmama bir şey demiyor. Suriye’deyken çalışmam uzun sürünce bir şey diyordu. Çocukları hatırlatıyordu bana. Kısa çalışınca bir şey demiyor, çalışmaya karşı bir şey demiyor... Çocuklarla ilgilenmem koşulu ile.” (Havaa, 43, Mersin)

Zorunlu göç süreci toplumsal cinsiyet rollerinde ve hane içi güç ilişkilerinde radikal değişimler getirebilmektedir (Indra, 1999). Yeni koşullarda, erkeğin evin geçimini sağlamakta karşılaştığı zorluklar, geleneksel cinsiyet rollerinin alt üst olmasına neden olabilmektedir. Geleneksel ilişkiler içinde hanenin reisi olarak evin geçimini sağlayan ve beraberinde güç ve söz sahibi olan erkekler, kadınların ücretli işe girmesiyle, kontrol ve statü kaybı yaşamaktadırlar (McSpadden, 1999; Danış, 2007). Bir başka deyişle, erkeklerin “göçle beraber altüst edici bağlam kaymalarına maruz kalan, ataerkil ilişkilerde egemenlik alanlarının zedelenmesinden kaynaklanan” (Bozok, 2019: 4) *erkeklikten düşme* kaygısı

yaşadıkları gözlenmektedir. Bu sebeple de kadınların davranışları ve sözleri eleştiri ve baskı konusu haline gelebilmektedir. Mülakat yapılan kadınlar sıklıkla, eşlerinin kendilerine “başın büyüdü” dediklerini ifade etmektedir. Bu tabir, kadınların geleneksel sınırların dışına çıktıklarını ima etmektedir.

Eşlerinin yaşadığı bu sıkıntı karşısında kadınlar, çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu stratejiler, sessiz kalmak, eşinin istediği biçimde evin düzenini ve çocuk bakımını sürdürmek, eşiyile konuşmaya çalışmak gibi geniş bir alana yayılmaktadır. Gün boyu işte çok yorulduğunu anlatan Semra yine de eşini üzmemek için gösterdiği çabayı şu sözlerle anlatmaktadır:

“[Çalışmaya başlayınca] evdeki hayatım değişmedi, dışardaki hayatım değişti.”
(Semra, 38, İzmir)

Nihayetinde, kadınların ücretli işe girmeleri neticesinde eşlerinin yaşadığı zorluklarla baş etmek için, empati, alttan alma, görmezden gelme, şefkat gösterme gibi yollarla cinsiyete dayalı *duygusal emek* sergiledikleri görülmektedir. Eşlerinin kaygı, üzüntü, öfke gibi duygularıyla baş etmek için bir yandan evdeki işleri aksatmamaya çalışırken, bir yandan da pek çok şeyi sineye çekmek zorunda hissettiklerini anlatmaktadırlar.

“Bir de şöyle bir şey olacak, oraya gittiği zaman kadın sesini çıkarmaya başladı, oraya gitti artık, özellikle de çalışmaya başladıktan sonra başı baya büyüdü, işte eşini dinlememeye başladı. Burda hani suç eşindeyse bütün kabahat senin oluyor çünkü ‘sen Türkiye’ye geldin değiştin. Orda böyle değildin, Türkiye’ye geldikten sonra değiştin’. O yüzden her bir şeyi yutuyorsun...Laf gelmesin hani daha fazla sorun olmasın diyerek bazı şeyleri duymazdan geliyoruz maalesef... Kadınlar sürekli yine maalesef mağdur olan kişiler.” (Semra, 38, İzmir)

Kadınlar için bir başka değişim ve aynı zamanda gerilim hattı da giyim kuşamla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Göç öncesi kıyafet kodlarının, özellikle ev dışında çalışmaya başlayan kadınlar arasında esnemesi, aile ve topluluk içinde tartışmaları ve müzakere alanının açılmasını getirmektedir.¹⁴ Suriye’de çarşaf giyen kadınların pardesü ve başörtüsünden oluşan iki parçalı giyime geçmeleri, iki parçalı giyinenlerin pardesüyü çıkarıp elbise ve başörtüsüne geçmeleri ve nadiren de tamamen başlarını açmaları, aile ve çevreye “işin gereği” olarak açıklanmaktadır. Semra, mülakat sırasında kendisinin oldukça dindar bir kişi olduğunu, çocuklarının din eğitimi ve dinin zorunlu kıldığı biçimde giyinmelerini çok önemseydiğini birkaç defa belirtiyor. Kendisinin “gerçekten çarşaf giymeyi çok seven” biri olduğunu

¹⁴ Suriyeli kadınların maruz kaldıkları ayrımcılığa karşı görünmez olma taktiği olarak değişen giyim şekilleri için Bkz. Sevlü, 2020.

söylüyor. Türkiye'ye geldikten sonra uzun süre çarşaf giymeye devam ettiğini ancak şimdi çalıştığı işin gereği olarak çarşaftan çıktığını anlatıyor.

“Ama şimdi burda ister istemez sürekli merdivenlerden in çık o tarafa bu tarafa sürekli koştur ettiğim için o yüzden onu çıkarttık şimdilik [gülüyor]. Ne bileyim ben işte hayata bakış açım değişti, eee daha modern düşünmeye başladım galiba. Gerçekten [gülüyor].” (Semra, 38, İzmir)

Semra, çarşaf yerine pardesü giymeye başladığında şöyle hissettiğini söylüyor:

“Kendimi çıplak hissettim. Bak bu giyimle bile çıplak hissediyorum... Bayağıdır böyle giyiyorum ama hala utaniyorum, böyle değildim ben nasıl giyim ben bunu diye.” (Semra, 38, İzmir)

Semra bu değişimi etrafından sakladığını, sadece Türkiye'de yaşayan abilerinin gördüğünü, Suriye'de yaşayan babasının ve köydekilerin hiçbirinin haberinin olmadığını ve onlara artık çarşaf giymediğini söylemediğini ifade ediyor:

“Söyler misin desen, söylemem de. O [babam] üzülmesin diye sadece.” (Semra, 38, İzmir)

Çalışma koşulları sebebiyle giyinme biçiminde değişiklik yaptığının altını çizen Semra, çarşaf giymesini tercih eden eşiyile olan süreci şöyle anlatmaktadır:

“Eşim şöyle bir şey nasıl desem, istemiyor. Eşim şimdi hani sürekli boydan uzun giyersen daha iyi oluyor diyor ama gelip de bu çalışma ortamını gördüğünden.. Hani sadece bu yolda gelip gidişimde.. Hani şey dedim hani böyle giydikten sonra yolda mı sadece? Orda da insanlar görüyor, orda da insanlar görüyor özellikle de şimdi sıcaklarda artık dedim dayanamıyorum. Zaten önce yine boydan giyiyordum son bir iki aydır böyle giymeye başladım. Sıcaklarda dayanılacak gibi değil... Ama eskiden olsa sıcaklarda dayanıp yine onları giyerdik. Sıcak falan demeden yine giyerdik... Bütün bunlar bir yandan iyi bir yandan kötü. İnsan bu kadar da değişmemeli. Bunu kendimde de fark ediyorum acaba diyorum tekrar yine döner miyim? Ama yine de [çarşaf giymek] benim içimde var.” (Semra, 38, İzmir)

Bu değişimi yaşayan tek kadın elbette Semra değil. Bir anda başörtüsünü çıkarmaya cesaret edemediği için başını türban biçiminde bağladığını ancak iş yerinde müdahalelere maruz kaldığını söyleyen Efsane, başını tamamen açmanın ise bir yılını aldığını anlatıyor. Bu bir yıl kendini cesaretlendirme ve korkularını yenmeye çalışmakla geçmiş:

“Ben hayatımı istiyorum, ben kimseden korkmak istemiyorum dedim.” (Efsane, 25, Gaziantep)

Efsane, “dindar” olarak tanımladığı bir STK'da çalışıyor. Başını açtıktan sonraki ilk iş gününün çok zor geçtiğini, “kötü feedback verenler” olduğunu, 45 yaşlarındaki Suriyeli erkek

müdürü ise açılmasıyla ilgili kendisine neden bilgi vermediğini sorduğunu anlatıyor. Efsane, “sağlık nedenleriyle dedim, salladım” diyerek açıklamış. Açıklama istemiş olmasına karşın müdür “bu senin özelin” diyerek konuyu kapatmış. İşyerindeki sorgulama ve olumsuz yorumları aşmış olan Efsane henüz bütün ailesine açıldığını söylememiş. Baba tarafının “daha açık kafalı” olduğunu ancak anne tarafının daha muhafazakar olması nedeniyle sıkıntı yaşayacağını tahmin eden Efsane, daha önce annesine açılabileceğini söylediğinde Mersin’de doktorluk yapan annesi “bu eve bir daha giremezsin” demiş. Annesine açıldığını ne zaman söyleyeceği sorulduğunda, Efsane şöyle yanıt veriyor:

“Bence annem bir süre benimle konuşmayacak, sıkıntılar olacak. Bu sıkıntılar bir yıl sürebilir yani... Ama ben sıkıntıları göze alarak...” (Efsane, 25, Gaziantep)

Çalışma ve Dayanıklılık: Her Şeyi Bırakabilirim Ama Çalışmayı Bırakamam

Yeniden yerleşme süreci, mülteciler için olağanüstü stresli bir süreçtir. Sosyal ve ekonomik zorluklara fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları eklenebilmektedir. Bu durum kadın mülteciler için, cinsiyet temelli nedenlerle daha ağır yaşanmaktadır. Dil bariyeri, formel eğitim seviyesinin düşük olması, becerilerin yeni ülkeye taşınamaması gibi faktörler yeniden yerleşme sürecinde kadınları kırılgan hale getirmektedir. Hukuki boşluk ve belirsizliğin olduğu, yerleşme sürecinde ekonomik ve sosyal desteklerin yetersiz kaldığı durumda ise kadınlar artan oranda toplumsal cinsiyet temelli şiddete maruz kalmaktadır.

Örneğin, mültecilerin toplumsal cinsiyet norm ve rollerinin ev sahibi toplumdan farklılaşması ve kadınların ev sahibi toplumun normları yönünde değişmeye başlaması onlar üzerinde yeni bir şiddetin ortaya çıkışına sebep olabilmektedir.

“Genel olarak erkeklerin çoğunda kıskanma durumu söz konusu zaten... Daha çok rahatsız ediyorlar daha çok darlıyorlar mesela bazı kadınları. Eğer yorgunsa ve yemeğini yapamamışsa kadın ‘Bırak, çalışma, [önce] yemeğini yapacaksın’ diye baskıda bulunuyorlar.” (Yeşim, 44, İzmir)

Bununla birlikte, mülteci kadınların farklı sosyo-ekonomik koşullar altında direnme ve dayanıklılık geliştirdiğini gösteren geniş literatür (Sossou vd. 2008, Lenette vd. 2012, Omata 2012), tüm engel ve zorluklara rağmen kadınların, baş etme mekanizmaları ve stratejilerden yoksun, bağımlı ve pasif aktörler olmadığını da gösterir. Suriyeli kadınlar örneğinde de, ücretli işe giriş neticesinde kadınlar, yeni yükleri omuzlamak ve yeni gerilimlerle baş etmek zorunda kalmış olsalar da, önemli değişim ve güçlenme alanları da ortaya çıkmıştır.

“...kadın daha cesur hale geldi. Kocasının terk etmesinden boşanmasından yarı yolda bırakmasından artık korkmuyor, kendi maaşı var, kendine güvenmeyi öğreniyor.” (Yeşim, 44, İzmir)

Kadınlar yaşadıkları bütün sıkıntılara rağmen, tekrar ve tekrar çalışıyor olmanın sağladığı özgürlük ve kendine güven hissini altını çizmektedirler. Çalışmayla beraber gelen pozitif duygular, Cankurtaran ve Albayrak tarafından gerçekleştirilen Suriye’den Türkiye’ye Kadın Olmak (2019) başlıklı raporda da gösterilmiştir. İzmir’de görüşülen kadınlardan Habibe de bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Biz Suriye’deyken şöyleydi: Kadın sadece evden bir ziyarete gideceğinde çıkıyordu. Ben Suriye’deki hayatım boyunca bir kez bile dışarı çıkıp ekmek almadım örneğin. Bütün evin ihtiyaçlarıyla ilgili erkek mesuldür ama artık Türkiye’de iş süresi uzun ve kadın artık konuşmaya başladı, çıkmaya, çalışmaya başladı, insanlarla kaynaşmaya başladı.” (Habibe, 35, İzmir)

Meslek edindirme programı kapsamında yaptığı ürünleri satan Amre, eşinin yumuşayan tavırlarını “*umut varmış düzelmesine*” diye anlatırken yaşadıkları dönüşümü şöyle tarif etmektedir:

“Pazara mı gidicen çarşıya mı gidicen alışverişe mi, kendi (eşi) getirir kendi götürürdü. Nefes alamazdık ama burada çıkıp gidip gelip [kendi işimizi kendimiz yapıyoruz] ... Bazen diyorum iyi ki gelmişiz Türkiye’ye. Yani şimdi orda kadınlara değer yok. Burda her şey mesela kadına, çocuğa, her şeye değer, hep destekle... Bazen diyorum iyi ki geldim Türkiye’ye. İnsanlarla mesela tanıştım, çıktım. Orda hiç böyle bir şeyler yoktu.” (Amre, 42, Gaziantep)

Çalışma, gelir elde etmenin yanı sıra yaşadıkları ülkenin kurallarını, işleyişini öğrenmek, bir çevre edinmek, güçlenmeyle birlikte gelen şiddete karşı koymanın da yolunu açabilmektedir.

“Bu yüzden de Suriyeli erkekler, kadınların ayakları yere basmaya başladığından beri... Erkekler bundan daralmaya başladı. Çünkü Suriye’de kadın konuşamaz, kanun bile erkekle birlikte. Burada ilk kelime ‘Bana mı vuracaksın? Gider seni şikâyet ederim oluyor. Kanun Türkiye’de her zaman kadınlara.’” (Habibe, 35, İzmir)

Öte yandan kadınların para kazanmaya ve ailelerini desteklemeye başlaması, aile içinde saygı ve statü kazanmalarını da beraberinde getirebilmektedir. Ebral (22, Gaziantep), ekonomik zorluklar ve ailesinin engellemelerine karşın, üniversiteyi tamamlamak üzere ve aynı zamanda bir STK’da çalışıyor. Ailesinin “*Antep, Türkiye iyi bir yer değil, tehlikeli, Suriye’ye dönelim okursun*” yönündeki telkinlerine rağmen “*üniversite mezunu olmayan kız iyi iş bulamıyor*” diye düşünerek eğitimine devam etmiş. Ailesiyle yıllar süren yoğun

çatışmanın ardından bir anlaşma noktasına vardıklarını anlatıyor. Babası önemli kararlarda kendisine danıştığını onun fikrini aldığını, kardeşlerinin okula devam etmesi için de babasını ikna ettiğini belirtiyor. Ebral kendisini “*ailenin asi kızı*” olarak adlandırdıklarını ancak kendi istediklerini de başardığını, şimdi diğer kardeşlerinin de benzer yolda ilerlemesi için uğraştığını gururla anlatıyor.

Evden dışarı çıkarak çalışmak aynı zamanda ev içi alanın yüklediği görevlerden, bunaltıcı havasından uzaklaşmak için de bir fırsat olarak görülebiliyor. Ev dışında çalışmaya başlaması için gönüllü Türkçe öğretmeni ve aynı kursa katılan Mısırlı arkadaşı tarafından yöreklendirilen Emine, kendi hislerini ve diğer kadın arkadaşlarının yaşadıklarını şöyle dillendiriyor:

“Yeni bir hayat. Ben artık eskiden olan kasılma halim olmuyor. İşle o kadar meşgul oluyorum ki hasta olduğumu unutuyorum. Benim hayatım şimdiden o kadar değişti ki...[Kadınlar] evdeki depresyon halinden dışarı çıkabilir hale geldiler. Çok yakın bir arkadaşım var örneğin çok ciddi bir depresyon geçiriyordu, çalışmaya başladıktan sonra hayatı tamamen değişti, hatta kocası kendisinden tamamen korkmaya başladı. ‘âaa çalışmaya başladı hem de bir kurumda çalışıyor.’” (Emine, 29, İzmir)

“Yok, yok, yok [çalışmayı] bırakmam. Ben altı yıl ne için okudum? Sadece para için değil. Her şeyi bırakabilirim ama çalışmayı bırakamam” (Amal, 30, Mersin)

Ancak ücretli işe katılan bütün kadınlar benzer dönüşümü yaşamamaktadır. Bu noktada en önemli faktörün yapılan işin türü olduğu gözlenmiştir. Evde parça başı iş yapan kadınlar, gündelik işlerine ek yeni bir yükü omuzlarına almalarına, ev ekonomilerine ve çocukların ihtiyaçlarına katkı sağlamalarına rağmen, bu durum hem ekonomik hem de norm ve değerlerdeki dönüşüm bakımından dikkate değer bir etki yaratmamaktadır. Konfeksiyon, restoran, mağaza gibi küçük işletmelerde çalışan kadınlarda manevi tatmin daha fazla olmakla birlikte hala daha kısıtlı kalmaktadır. Halbuki STK’lar veya diğer kurumlarda çalışanlar, geçirdikleri dönüşümü daha yüksek sesle ve kalın harflerle anlatmaktadırlar. İzmir’de bir STK’da çalışan Berfin işin kazandırdıklarını şöyle dillendiriyor:

“(çalışan kadınlar) Biz kendi aramızda çok konuşuyoruz, bizim hayatımız çok değişti diyoruz hem ekonomik anlamda hem de manevi anlamda.... Daha önce biz mağazalardan bir şey almazdık, lokantalara girmezdik ama şu anda öyle değil. Ama şimdi işe gitmeye başladığımızdan beri birçok mekana gitmeye başladık... hatta çok korkardık aman iş yapmadık aman yemeği pişiremedik diye. Ama şimdi bir şey yoksa bile gidip hazır yemek de getirebiliyoruz. Çalışıyoruz ve

korkmuyoruz. Biz [STK]’dayız ve eğer başımıza bir şey gelirse şikayetçi oluruz ve hakkımızı alırız diye biliyoruz. Ben daha önce benim eşim çok asabi bir insandı ama şimdi artık hesap veriyor. Ben [STK’da] çalışıyorum ve bütün hukuki yolları biliyorum ve bu yüzden bana çok saygı gösteriyor.” (Berfin, 27, İzmir)

Genel olarak, yerinden edilen gruplar için kriz dönemlerinde insani yardımın önemi kadar yeniden yerleşme ve güvenli bir hayat oluşturma sürecinde verilen kurumsal desteklerin, özelde ise görece daha dezavantajlı ve şiddet görme ihtimali olan gruplara yönelik destek ve politikaların önemi de görülmektedir (Özden ve Ramadan, 2019: 46). Kurumsal destek mekanizmalarından mahrum olan, destek programlarına erişimi olmayan mülteciler, piyasa koşullarında yüksek sömürü altında çalışmaya ve bunun yarattığı çok yönlü stresle destek mekanizmalarından yoksun biçimde başetmeye terkedilmiş demektir. Bir STK’da çalışan Yeşim’in kurumlarda çalışanlarla diğer işlerde çalışanları, işin hayatlarında yarattığı dönüşüm bakımından karşılaştırması bu bakımdan açıklayıcıdır.

“(Konfeksiyonda çalışan kadınlar) Evet güçlenir, ben görmedim ama güçlenir ama kurumlardaki gibi olmaz.” (Yeşim, 44, İzmir).

STK’larla bir bağı olmayan, Mersin’in en yoksul semtlerinden birinde küçük bir kozmetik dükkanında zaman zaman satış elemanı olarak çalışan ve üç kardeşinden biri engelli olan Kawtar (23) mecburiyet durumunu ve sıkışmışlığını anlatırken bu dönüşüm imkânına erişimi olmayanların durumuna işaret etmekte:

“Çalışmak istiyorum ama iş bulamıyorum. Evde iş yapmak istiyoruz annemle, ama bulamıyoruz. Bir daha tekstile girmem. Mecbur olduğumuz için çalışmıştım. Kimse bir laf etmedi o yüzden. Burada çalışma saatleri çok uzun, başka hiçbir şeye vakit kalmıyor, evde durum kötü olduğu için çalışmak zorundaydım. Mecburen.” (Kawtar, 23, Mersin)

Öte yandan, ailesine destek olma mecburiyetinin getirdiği güçlenmeyi Revan şöyle anlatmaktadır:

“Ben güçlü bir kadındım şimdi daha güçlü bir kadınam, çünkü sorumluluklarım çok daha büyük. Güçlü olmaya mecbursun çocukların için.” (Revan, 45, İzmir)

Gelecek: Çocuklarım için!

Çalışma koşullarının zorlayıcılığı, çalışma rejiminin düzensiz, güvencesiz ve sömürü koşullarında olması ve kurumsal desteklerin azalması, Suriyeli kadınların yaşam koşullarını ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin şekillenmesini belirleyecektir.

Mülakatlar sırasında kadınlara gelecekte beklenenleri sorulduğunda, çocuklu kadınların tamamı gelecek beklentilerini çocukları üzerinden tarif etmiştir. Göçmen kadınlar yaygın

olarak sömürü koşullarındaki işlerde çalışmak zorunda kalmakla birlikte, bu işleri ancak sağlıkları elverdiği süre kadar, emeklilik ihtimali olmaksızın yapmak zorunda kalmaktadırlar. Öte yandan şu anda kazandıkları gelir ancak ailenin günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yetmekte, gelecek için birikim yapmak ve buradan bir dönüşüm yaşanmasını ummak gerçekçi görünmemektedir. Özellikle evde parça başı üretim yapan kadınların, yaptıkları iş karşılığı kazandıkları ücretin gelecek hayallerini etkilemesi, güçlendirmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle çocukların eğitim almasını sağlamak ve eğitim yoluyla çocuklarına daha iyi bir hayat sağlama ihtimali, kadınların gelecek hayallerinin neredeyse tümünü oluşturmaktadır. 4,5 yaşında bir oğlu ve 1 yaşında bir kızı olan Amal (30, Mersin) çocuklarının eğitimi için şimdiden para biriktirmeye başladıklarını belirtirken, Rihab ise çocuklarıyla ilgili şöyle demektedir:

“Çocuklarım için çalışıyorum. Onlar ne istiyorsa onu gerçekleştirilebilmeleri için elimden geleni yapıyorum.” (Rihab, 34, Mersin)

Rihab’ın sözlerinin, bütün çocuklu kadınlar için geçerli olduğu söylenebilir. Bu durum özellikle orta sınıf Suriyeliler arasında çok daha yaygındır. Bahriye (41, Gaziantep), kızıyla anlaşma yaptıklarını ve erken evlenmeyeceğini, onun eğitiminin kendisi için önemini anlatırken, görüştüğümüz diğer orta sınıf Suriyeliler gibi, Hülya da gelecek hayallerini sordüğümüzde çocuklarından bahsetmekte:

“[Çocuklar] büyüdükçe hayallerimiz küçülüyor. Benim hayalim sadece çocuklarımı büyütüp, ayaklarının üzerlerinde durması.” (Hülya, 48, Mersin)

Kız çocuğu olan kadınların bir kısmı, kendilerinin eğitimlerinin engellenmiş olmasından duydukları üzüntü sebebiyle, onların eğitim almasına özellikle önem vermektedirler. Gaziantep’te yaşayan Nur’un (33, Antep) üç çocuğundan ikisi ilköğretim çağındaki kızlarıdır. Nur (33, Gaziantep), kızlarına ‘*Kendi işinizin sahibi olun, kendinize güvenin, kimseye güvenmeyin*’ diye nasihat ettiğini, onların okumasının önemini anlatıyor. Nur için eğitimin önemli bir kısmı da “helal ve haram”ı öğrenmeleri; bu nedenle de kızlarının İmam Hatip okullarında okumasını önemsiyor.

Suriyeli kadınlar gelecek hayallerini nerede kurduklarını ise yine çocuklar ve geçirdikleri dönüşümle ilişkilendirerek anlatmaktadırlar. Çocukların eğitimlerinin Suriye’ye dönme ihtimali olduğunda kesintiye uğrayacak olması ve Arapça bilmemeleri önemli bir etken olarak görülmektedir. Bazı aileler zaman içinde Suriye’ye dönme ihtimaline karşı çocuklarına Arapça özel ders aldirmaktalar. Öte yandan üçüncü ülkeye gitme isteği de yine çocuklar için daha iyi bir gelecek isteğiyle şekillenmektedir.

“Şu an çocuklarımız eğitim almadılar. Ben onların eğitimlerini tamamlamalarını isterim, eğitim almalarını isterim. Mesela kocam Suriye’de hocaydı, yine hoca olması isterdim, bu bizim hayatımızı başka yapardı. Biz Avrupa’ya gitmek için kayıtlıyız, sıra bekliyoruz, gitmeyi de istiyoruz. Olsa çocuklar için çok daha rahat. Kaç yıldır çalışıyorlar! Küçüklüklerinden beri çalışıyorlar. Büyüdüklerinde bu onlar için o kadar büyük bir yük olacak ki! Çok büyük bir mesuliyet taşıyorlar. Hayatlarında şu ana kadar bir şey görmediler, bir yaşantı yaşamadılar.” (İlkay, 37, İzmir)

“Ben çocuklarımın geleceği için ve kendi geleceğim için çıkmayı ve üçüncü ülkeye gitmeyi istiyorum. Çıkmasa sigortası maaşı ve çalışma izni olan bir iş ararım ve daha sonra da vatandaşlık. Ama Suriye’ye geri dönüş fikri yok.” (Revan, 45, İzmir)

Bahriye (41, Gaziantep) savaş öncesinde Suriye’nin Türkiye’den farklı olmakla birlikte güzel olduğunu ancak geri dönmeyi çocukların eğitimi nedeniyle düşünmediklerini anlatırken Bahriye’nin küçük kızı “geri dönersek geleceğimiz biter!” demektedir.

Kadınların önemli bir kısmı geçirdikleri dönüşümün Türkiye’de olmakla yakından ilintili olduğunu, bu nedenle de Suriye’ye dönmeyi düşünmediklerini anlatmaktadırlar. Suriye’ye dönmenin her şeyi geri alacağını, yeniden eve kapanmak istemediklerini belirtmektedirler. 2013’te ailesiyle birlikte Türkiye’ye gelmiş olan Amre, Suriye’ye dönünce eski adetlere dönmenin zor olduğunu düşünüyor.

“On yıldır burda olan var... Çok zor çünkü burda girdin, çıktın, okudun, alıştın, kurslara gittin, işyerlerinde çalıştın. Yani birdenbire seni eve koyup! I-iii, olmaz çok zor.” (Amre, 42, Gaziantep)

Suriye’ye dönme konusunda daha istekli olanların erkekler olduğunu söyleyen pek çok kadın, bu isteğin altında eski düzene dönme arzusunun yattığını anlatmaktadırlar. Emine, Suriye’ye dönmek istememektedir:

“Öncelikle savaş bitmedi. İkinci şey, eski adetlere geleneklere göreneklere dönmek istemiyorum. Suriye’ye dönersem çalışmayacağım. Çalışmayı sevdim ve çalışacağım.” (Emine, 29, İzmir)

Türkiye’de ailesinin gelenek göreneklerin “sınırlarının dışına çıktığını söyleyerek, “(dönersek) adetler gelenekler görenekler geri döner” diyen Emine sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Adetlere, geleneklere geri dönmeyi erkekler ister çünkü mesela kendi ailemize bakarsak annem adetlerden, gelenek göreneklerden çıktı ve buna alıştı ama erkek

kardeşlerim ve babam hayır... onların hayatlarında herhangi bir değişiklik olmadı. Adetler, gelenekler, görenekler, Suriye'deki gibi kaldı. Ama biz adet ve geleneklerden çıktık. Ve bundan çıkmayı ayrılmayı istemiyoruz.” (Emine, 29, İzmir)

Benzer biçimde 27 yaşındaki Berfin de toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki değişimin kaybolacağı korkusuyla Suriye'ye dönmek istememektedir.

“[Kızımın] bizden daha iyi bir hayat yaşayacak olması beni mutlu ediyor. Biz Suriye'de bir hayat yaşamadık. Adetler, gelenekler, görenekler, her şeyin yasak olması, her şeyin ayıp olması, her şeyin günah olması. Ama burda okula gidiyor ve her şey onun için oluyor. Ve okulda bütün davranışları Türkler gibi oluyor bir farkı olmuyor.” (Berfin, 27, İzmir)

Suriye'ye dönmek istemediğini söyleyen İbtisam da kendisini Türkiye'de çok daha iyi hissettiğini ifade etmektedir:

“Burada daha özgür hissediyorum. Buradaki insanlar daha rahat. Daha özgür. Suriye'de olsam böyle giyinemezdim. Burada kimse karışmaz bize. Ailem kıyafetime filan biraz karışıyor, özellikle abim. Ama bu kadarına tamam diyor [üzerindeki dar pantolon üstüne giydiği tuniği ve Suriyeli genç kızlar arasındaki moda]ya uygun bir şekilde bağlanmış başörtüsünü gösteriyor]... Babam döneceğiz diye hatırlatıyor hep. Ama abim ve ben dönmeyi düşünmüyoruz. Evlenip kalmak istiyorum ben burada.” (İbtisam, 22, Mersin)

Zaman zaman erkeklerin kadınları Suriye'ye geri dönmekle tehdit ettiklerini söyleyen kadınlardan Amre eşine şu cevabı verdiğini söylemektedir:

“Güle güle gitsin... [eşim] bazen, kızları Suriye'ye götürücem, ailece gitcem' [diyor]. Güle güle. Ben gitmek istemiyorum, gidiyorsa gitsin. Her sinirlendiği zaman 'Sizi Suriye'ye götürcem'. Git kardeşim, hadi yol! Nereye gidersen git.” (Amre, 42, Gaziantep)

Suriye'ye dönmeyi isteyen kadınlar ise aileleri, akrabaları, ülkesi için özlem duyan ve yerleşik olduğu yerin Suriye olduğunu belirten kadınlardır. Mersin'de yaşayan Asmaa (19), Suriye'de hiçbir şeyleri kalmamış olmasına karşın dönmeyi istediğini belirtirken, Gaziantep'te yaşayan Efsane ise ticari faaliyetler yapmak için dönmek isteyebileceğini söylüyor:

“Diyelim ki savaş bitti, ben [Suriye'ye] giderim, iş yapmak için giderim. Ben iş kadını olarak giderim. Yani gıdada çalışırım. Fabrika açmayı düşünürüm... Bir küçük işletme açmayı düşünürüm... Ama açılıyım, kapanayım, öyle girmem. Annem öyle baskı yaparsa girmem.” (Efsane, 25, Gaziantep)

Suriyeli kadınlar, yerinden edilme ve yeniden yerleşme sürecinde baş etmek zorunda kaldıkları sayısız zorluk karşısında, kişisel ilişkiler, olanaklar ve kurumsal destek mekanizmalarının yardımıyla ayakta kalmaya çalışmaktadırlar. Aile, akraba ve tanıdıklardan oluşan yakın ilişkiler kadınlar için önemli destek mekanizmaları olmakla birlikte aynı zamanda zorlayıcı ve şiddet kaynağı da olabilmektedir. Ekonomik olarak hayatı devam ettirmenin yarattığı mecburiyetle kadınlar, sınırları toplumsal cinsiyet normlarıyla çizilen sıkıştırıldıkları fiziksel ve sosyal alandan çıkmak için müzakere alanları ve karşı koyma mekanizmaları yaratmaktadır. Baş etme mekanizmaları geliştiren, pazarlık alanları açan, yakın ilişkileri ve daha geniş çevreyle ilişkilerinde toplumsal cinsiyet rollerini tartışan kadınlar, elbette güçlenme ve dayanıklılık kazanmıştır. Ancak, güçlenmek ve özellikle uzun döneme yayılan dayanıklılık kazanmak, çizgisel ve anlık bir süreç değildir ve kırılmalar ve geri dönüşleri içinde barındırır (Lenette, vd., 2012). Suriyeli kadınların deneyimi de buna örnektir.

Öte yandan zorlukların üstesinden gelmek için, bireysel özelliklerden ve bireysel “başarı”dan ziyade, toplumsal ve ekonomik desteklerin varlığının önemi bir kere daha görülmektedir. Kapsayıcı ve destekleyici politikaların, devlet tarafından sunulan destek mekanizmalarının, STK’lar, sivil inisiyatifler ve mülteciler için açık, eşit, kucaklayıcı bir sosyal atmosferin varlığı, hiç şüphesiz bütün mültecilerin güçlenmesi ve uzun vadeli dayanıklılık kazanması için elzemdir.

Genç Kadınlar

Mart 2020 itibariyle Türkiye’de 15-24 yaş aralığında yaklaşık sekiz yüz bin Suriyeli genç yaşamaktadır. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsünün araştırmasına göre Türkiye’de, 25-49 yaşlarındaki Suriyeli göçmen kadınların %12’si 15. yaş gününden önce; %38’i 18 yaşına kadar evlenmektedir (HÜNEE, 2019). Gene aynı araştırmaya göre, Suriyeli hanelerde ilkokulu bitirmemiş veya hiç eğitimi olmayan kadınların oranı %40’dır; ilkokul mezunlarının oranı ise %37’dir. Buna göre ilkokul diplomasından daha yüksek eğitimi olan Suriyeli kadınların oranı %22’dir. Ancak istatistiklere yansıyan bu genel eğilimler Suriyeliler arasında diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konudaki çeşitliliği de örtmemelidir. Pek çok kadın, kız veya erkek, çocuklarının eğitimini önemsemekte ve hayatlarındaki temel amaç olarak görmektedir.

Elinizdeki çalışma kapsamında gerçekleştirilen mülakatlar, hem genç kadınların hem de annelerin kız çocuklarına yönelik tutum, algı ve beklentilerini gözleme imkânı yarattı. Kızlarının eğitimine önem veren çok sayıda anne olması, toplumsal cinsiyet rollerindeki kısmi değişikliğe işaret etmektedir. Saha çalışması kapsamında görüşülen kadınların %26’sı 25 ve altı yaşta idi. Bu genç kadınların dokuz tanesi ise Türkiye’de üniversite öğrencisi veya yeni mezundu.

Özellikle üniversite eğitimi genç kızların kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlayacak bir fırsat olarak görülürken, geleneksel toplumsal cinsiyet kodlarının baskın olduğu ailelerde üniversite eğitiminin yaşadıkları şehirde olmasında ısrar ediliyor. Genç kızların eğitimi konusunda sadece yakın aile üyeleri değil, zaman zaman daha geniş akraba grubu da etkili olabilmektedir. Amre (42, Gaziantep), kızının başka bir kente üniversite eğitimi için gitmesini görüncesinin engellediğini, her türlü kararın onların onayından geçmesi gerektiğini anlatıyor.

Görüşmelerde, anneler kızlarının erken yaşta evlenmesini değil, eğitimlerini tamamladıktan sonra evlenmelerini istediklerini ifade ettiler. Evlenmek bir norm olarak yerini korusa da, üniversiteye devam edenlerde evlilik kaçınılmaz olarak daha ileri yaşlarda yapılıyor. Genç kadınlar kendi ayakları üzerinde durabilmek için eğitimlerine önem vermekte ve ailelerinin muhalefetine karşın evliliği ertelemekteler. 2014 yılında tek başına üniversite eğitimi için Türkiye’ye gelen ve 2019 yılında Gaziantep Üniversitesi’nden mezun olan Meryem (26), babasının evlenmesi yönünde baskı yaptığını anlatıyor. Meryem’in annesi “*yeter okumanın sonu yok, evde kalırsın*” derken, Meryem de “*evde kalayım ama eğitimsiz kalmayayım*” cevabını verdiğini anlatıyor.

Üniversite eğitimini tamamlamış genç kadınlar, evlendikten sonra, ev dışında ücretli işlerde çalışmalarına eşlerinin izin vermemesi nedeniyle işi bırakmanın söz konusu olmadığını belirtmektedirler. Türkiye, Suriye veya üçüncü ülkelerde kariyerlerinde ilerleme hayali kuran genç kadınlar, eğitimlerini tamamlamak için verdikleri çabanın evde oturmak için olmadığını altını çizmektedirler.

SONUÇ

Bu rapor, savaş nedeniyle yerinden edilmiş Suriyeli kadınların buldukları üç kentte (Mersin, Gaziantep ve İzmir) ücretli iş gücüne girişlerini ve çalışma deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele almaktadır. Çalışmanın ana hedeflerinden birisi, mülteci kadınların yeniden yerleşme sürecinde, iş gücüne katılım ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin birbirini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, ücretli işe girişin uzun erimli etkilerinin kadınların dayanıklılık kazanmasındaki güçlendirici ve kısıtlayıcı dinamiklerini açıklamak amaçlanmıştır. Diğer bir amaç ise, bu sürecin şekillenmesinde mülteci kadınların ne tür stratejiler kullandıkları, ataerkil güç ilişkilerini nasıl dönüştürdükleri ve toplumsal cinsiyet rollerine dair ne tür müzakereler yaptıklarını incelemektir.

Araştırmanın bulgularına geçmeden önce, mülteci kadınların, sınıf, yaş, etnisite ve bireysel tarih göz önüne alındığında geniş bir çeşitlilik gösterdiğinin altı çizilmelidir. Bu farklılıklar ve çeşitlilik nedeniyle, bu araştırmanın bulguları genelleyci değil, ancak toplumsal cinsiyet ve yeniden yerleşme döneminin karşılıklı dönüştürücülüğünü anlamak için bir yol olarak görülmelidir.

Araştırmanın temel bulgularından birisi, Suriyeli mülteci kadınların ücretli çalışmaya başlamasının ana sebebinin, *mecburiyet* olduğudur. Mülakat yapılan kadınların çoğu, ekonomik zorlukların dayatması neticesinde çalışmaya başladıklarını ifade ettiler. Yalnızca, genç ve eğitilmiş kadınlar, ekonomik zorluklar dışındaki sebeplerin de önemli olduğunu vurguladılar. Bununla birlikte, bütün kadınların, çalışmaya başlama sürecinde ailenin erkek üyelerini ikna etmek ve onların izinlerini almak zorunda oldukları bir *müzakere* sürecinden geçtikleri görüldü. Söz konusu müzakere süreci, işin evde veya ev dışında olması, geleneksel olarak kadınlara atfedilen ev içi sorumlulukların sürdürülmesi, çalışma koşulları ve ortamın güvenliği gibi boyutları içermektedir.

Toplumsal cinsiyet normları sadece, hane içi güç ilişkileri içinde bir pazarlık alanı açarak müzakere konusu olmaz; zorunlu göç bağlamında deneyimlenen ücretli çalışmayla beraber hanenin dışına da uzanır. Mülteci kadınların, hane etrafında örülmüş olan fiziksel ve ilişkisel sınırların dışına çıkarak, yeni ağlara dahil olmasını gerekli kılar. Bu nedenle, kadınlar sokakları dolaşarak, STK çevreleriyle ilişkiye geçerek ya da tesadüfi karşılaşmaları izleyerek iş bulma yoluna giderler. Mülteci kadınların ücretli işe girişinde toplumsal cinsiyet rolleri kadar, yerinden edilme öncesindeki sınıf pozisyonu, çalışma deneyimi, eğitim seviyesi ve dil

gibi diğer becerileri de belirleyici olmaktadır. Özellikle ulusal ve uluslararası STK'ların ve diğer örgütlerin mülteciler için açtığı alanlarda çalışabilmek için, söz konusu nitelikler avantaj sağlayabilmektedir.

Hangi yasal statüde olursa olsun, Suriyeli mülteciler için, güvenceli ve düzenli iş bulmak oldukça zordur. Özellikle yasal statüsü eğreti olanlar için durum daha da karmaşıktır. Bu durum, Suriyeli mülteci kadınları, uzun saatler, sağlıksız fiziksel koşullarda çalışmaya ve düzensiz, güvencesiz işlere razı olmaya mecbur bırakmaktadır. Görüşülen kadınların tamamı düzensiz işlerde çalışmaktadır. STK'lar veya diğer kurumların projelerinde çalışan kadınların iş ve çalışma koşulları daha iyi olmakla birlikte, buralardaki proje bazlı işler sürelidir ve proje bitimi sonrası belirsizlik içerir. Ücretli çalışması, geleneksel normlar sebebiyle ev ile sınırlanmış olan kadınlar ise, evde parça başı, düşük ücretli, fiziksel ve ruhsal olarak tüketici işler yapmak zorunda kalmaktadır.

Çalışma koşulları ne kadar zor olsa da, kadınların ücretli işe girmesi, hane içi güç ilişkilerinde değişim yaratmaktadır. Bu değişim kadınlar için yeni bir stres unsuru olmakta, zaman zaman da şiddet kaynağına dönüşmektedir. Çalışan kadınlardan, bütün ev içi sorumluluklarını eskisi gibi sürdürmesi beklendiğinden, kadınlar ev işlerini, ya sabah çok erken kalkarak, ya da hafta sonları yapmakta, kendilerinin yetişemediği işleri ise hanenin diğer kadınlarına devretme yoluna gitmektedirler. Öte yandan, kadınların geleneksel rollerinin dışına çıkması ve hanenin gelir getireni olması, hanenin erkek üyelerinde bir statü kaybı ve “erkeklikten düşme” hissi yaşatmaktadır. Bu durum kadınların baş etmesi gereken bir gerilim hattına dönüşmekte, kadınlar için yeni bir *duygusal emek* yükü ortaya çıkmaktadır.

Bütün zorluklarına karşın kadınlar, ev dışına çıkmanın ve ücretli işte çalışmanın, kendileri için çok önemli bir kazanıma dönüştüğünü, güçlendiklerini ifade ettiler. Kendi hayatları üzerinde söz sahibi olabilmek; ilişkilerin başka türlü kurulması ihtimalini ve yollarını öğrenmek; bu yeni durumu deneyimlemek, kadınların bir dönüşüm geçirdiğinin ve *dayanıklılık* kazandığının işaretleridir. Öte yandan, yaptıkları işler, kendileri için bir gelecek vadetmeyen ve emeklilik ihtimali olmayan işler olsa da, kadınlar bütün bu zorlukları çocuklarının eğitimi ve geleceği için değerli bir yatırım olarak görmektedirler. Bu bir yandan geleneksel rollerin kısmi değişimi, diğer yandan da kadınların güçlenme ve dayanıklılığı gelecek nesillere taşınması olarak görülebilir.

Son olarak, Suriyeli mülteci kadınlar arasında kuşak farkının, ücretli iş, hane içi ilişkiler, gelecek gibi konular bakımından çok belirgin olduğunun altı çizilmelidir. Anneler kızları için, eğitim aldıkları ve kendileri kadar erken evlenmedikleri bir hayat arzularken, onlar için daha esnek davranış ve kıyafet kodlarını da kabullenmektedirler. Tüm bu değişimler

toplumsal cinsiyet rollerinin tamamen değil ama kısmen değiştiğini göstermektedir. Genç kadınlar ve hatta çocuk yaştaki kızlar, anneleriyle evlilik yaşı ve gelecekleri konusunda müzakereye şimdiden başlamaktadır. Öte yandan üniversiteye devam eden veya yeni mezun olmuş genç kadınların bu müzakerede eli kuvvetlenmiş ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde belirleyici pozisyona geçmişlerdir.

Özetle, Suriyeli mülteci kadınlar, bir yandan yeniden yerleşme sürecinde karşılaştıkları zorluklar ve risklere karşı hayatta kalmaya çalışırken, diğer yandan da uzun erimli dayanıklılık kazanmanın temellerini atmaktadırlar. Bu süreç, stresli ve duygusal bakımdan zorlayıcı olsa da, toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayalı mevcut güç ilişkilerinde çatlaklar oluşturmaktadır.

Suriyeli mülteci kadınlar, savaş, yerinden edilme, yakınların kaybı, ekonomik zorluklar, hukuki belirsizlikler gibi zorlukları aşarak, kendileri ve aileleri için düzenli ve güvenli bir hayat kurmak için olağanüstü bir çaba göstermektedirler. Bitirirken, kadınların bu çabası, dirençleri, inatları ve güçlerinin muazzam olduğunun bir kez daha altını çizmek gerekir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu araştırma çerçevesinde yapılan alan çalışması, birlikte yaşamın temellerini kurabilmek için atılması gereken adımlara dair ipuçları sunmuştur. Bu araştırmanın bulgularından hareketle bazı politika önerileri öne çıkmaktadır:

1. Bunlardan ilki, geliştirilecek politikaların “Suriyeliler” gibi genel bir kategori yerine, mülteciler arasındaki farkları gözeterek oluşturulmasının önemidir. Öte yandan, duruma ve yerele özgü ihtiyaçların tespit edilmesi ve koşulların gözetilmesi de elzemdir.
2. İkinci olarak, mülteciler ile Türkiye toplumu arasında, güçlü bir birlikte yaşam tesisi için bir çeşit toplumsal tercümanlık programının oluşturulması gereklidir. Böyle bir program ile hem Suriyeli mülteciler Türkiye toplumu, ekonomisi, kanunları, eğitim ve sağlık sistemi gibi hayatlarını idame ettirmede çok önemli olan yapılar hakkında doğru bilgiye ulaşabilir; hem de mültecileri kabul eden toplumun üyeleri olan Türkiye vatandaşları Suriyeli mültecileri, onların toplumsal ve bireysel özelliklerini, yaşadıkları zorluklarla birlikte tanıma imkânına sahip olabilirler. öğrenebilirler. Böylece, mülteciler ve ev sahibi toplum arasında karşılıklı anlayışa dayanan bir diyalog oluşması sağlanabilir.
3. Bu diyalog sürecinin çıktılarında inşa edilecek programlar çeşitli formatlarda, belediyeler ve muhtarlıklar ölçeğinde düzenlenip, karşılıklı uyuma dair yeni ve daha

kapsayıcı bir anlayış gelişmesi sağlanabilir. Böylece toplumda giderek yaygınlaşan Suriyeli mültecilere yönelik dışlama, ötekileştirme ve düşmanlaştırma diline karşı yaygın bir kamusal söylem kurulabilir.

4. Yasal statü, kadınların iş piyasasına erişimi ve çalışma rejimi dahil olmak üzere pek çok alanda belirleyici olmaktadır. Kadınların daha güvenceli çalışma koşullarına kavuşabilmeleri ve gündelik hayatta karşılaştıkları ayrımcılık pratiklerine karşı durabilmeleri için, devletin Türkiye’de yaşayan Suriyeli nüfus için güvenceli bir yasal statü geliştirmesi ve bunun toplum tarafından kabul görmesi için gerekli çalışmaları yapması gerekmektedir.
5. Suriyeli mülteciler için çalışma izni almanın çeşitli zorluklar, muğlaklık ve dezavantaj getirdiği gözlenmiştir. Bu nedenle, çalışma izni alma sürecinin daha açık bir prosedüre dönüştürülmesi, işverene ek yük getirmeyecek ve sadece işverenin talebine/kararına bırakılmayacak düzenlemelerin yapılması gerekir. Öte yandan, kayıt dışılığı azaltmak için, mültecilerin çok düşük ücretlerle çalıştığı göz önüne alınarak, çalışma izni olanların hasta, çocuk vb. yardımlarının kesilmemesi sağlanmalıdır.
6. Uluslararası kuruluşların Suriyeli kadınlar konusunda hak temelli yaklaşımı daha çok desteklemesi ve teşvik etmesi gerekir. Ayrıca bu kuruluşların Türkiye’deki kadın örgütleriyle işbirliği içinde, Suriyeli kadınların kolaylıkla ulaşabileceği özellikle iş yerinde karşılaşılabilecekleri ayrımcılık, şiddet ya da cinsel istismar durumlarında başvurabilecekleri hukuki bilgi kaynakları oluşturmaları önemlidir.
7. Türkiye’de Suriyeli mültecilerin durumlarıyla ilgilenen tüm paydaşlar, mülteci kız çocuklarının ve kadınların gerek temel eğitime katılmalarının, gerekse mesleki eğitim almalarının önündeki engelleri kaldırmak için çalışmalı ve bu amaç doğrultusunda belirlenecek farklı ihtiyaçlara göre tasarlanacak özel destek programları geliştirmelidir.
8. Özellikle eğitim seviyesi düşük kadınların daha iyi iş imkânlarına ulaşabilmesinde Türkçe bilmemenin kısıtlayıcı etkisini azaltmayı amaçlayan yaygın, kadınların katılımına uygun biçimde örgütlenen -örneğin yaşadıkları mahalleden fazla uzaklaşmadan gidebilecekleri yakınlıkta ya da çocuklarını bırakabilecekleri bir kreş içeren- Türkçe kursları açılmalıdır. Bu kurslar sayesinde kadınlar hem Türkiye toplumuna katılmakta belli bir aşama kaydedecekler, hem de istihdam koşullarını iyileştirerek daha güvenceli işlere girebileceklerdir.

9. STK ve diğer kurumlar Őemsiyesi altında çalışan kadınların yaygınlıkla, proje bazlı işlerde çalıştığı, dolayısıyla düzenli ve güvenli işler olmadığı göz önüne alınarak, bu tür işlerin sürdürülebilir ve istikrarlı olması için düzenlemeler yapılmalıdır.
10. Ev içinde üretim yapan kadınların ürünlerini pazarlayabilecekleri mecralar –rneğin internet üzerinden satış siteleri- oluŐturulmalıdır. Ayrıca, sosyal medyada pazarlama teknikleri konulu eğitimler verilmelidir.
11. Genç kadınların niversite eğitimleri desteklenmeli, üniversiteden yeni mezun olmuş genç kadınlarla niversite ve lise ğrencisi olanlar bir araya getirilerek deneyim aktarımı yapılması ve dayanıŐma ilişkileri kurulması teşvik edilmelidir.
12. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ihtiyaa duyulan değişimin sadece kadınlar tarafında gerçekleŐmesi yeterli olmadığından erkeklerin aktif katılımı da gerekmektedir. Bu amaçla Suriyeli erkeklere yönelik toplumsal cinsiyet programları hazırlanmalı ve katılımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abu-Assab, N. (2017). Destabilising gender dynamics: Syria post-2011. *A gendered approach to the Syrian refugee crisis*, Routledge, 16-25.
- Akbaş, S., & Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2018). Küresel fabrika kentinin görünmeyen işçileri: Denizli işgücü piyasasında Suriyeli göçmenler. *Çalışma ve Toplum*, 56(1), 167-192.
- Akpınar, T. (2017). Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 16-29.
- Akyiğit, H. (2016). Ethnic social networks and status transitions in the labor market: The case of Syrian refugees. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 8, 149-159.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). What we know and do not know about Syrian women's labor force participation in Turkey: Questioning the boundaries of knowledge. *Integration through Exploitation: Syrians in Turkey*, Rainer Hampp Verlag, 128-142
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41-57.
- Baklacioğlu, N. Ö. (2017). The violence of tolerated temporality: Syrian women refugees on the outskirts of Istanbul. *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Routledge, 42-60.
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, 10-56.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital*. National Bureau of Economic Research.
- Betts A., L. Bloom, J. Kaplan and N. Omata. (2017). *Refugee economies: Forced displacement and development*. Oxford University Press.
- Biehl, K., & Danış, D. (Der.) (2020). *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları*. Göç Araştırmaları Derneği ve SU Gender.
- Bozok, M. (2019). Göç sonucu yaşanan erkeklik krizlerinin bir yüzü olarak erkekliğin kaybı. *Journal of Economy Culture and Society*, 60(1), 171-185.
- Cankurtaran, Ö., & Albayrak, H. (2019). *Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak*. Merdiven Yayın.
- CARE (2020). Supporting resilience in Syria: Women's experience of the 'new normal'. Policy Brief.
- Charles, L. & Denman, K. (2012). "Every knot has someone to undo it." Using the capabilities approach as a lens to view the status of women leading up to the Arab Spring in Syria. *Journal of International Women's Studies*, 13(5), 195-210.

- Chiswick, B. R. and Paul W. Miller. (2001). A model of destination-language acquisition: Application to male immigrants in Canada. *Demography*, 38, 391-409.
- Coşkun, C. (2016). Suriyeli kadın sığınmacılar ve yoksulluk: Malatya örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 88-105.
- Çetin, İ. (2016). Suriyeli mültecilerin işgücüne katılımları ve entegrasyon: Adana-Mersin örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1001-1016.
- Danış, D. (2007). A faith that binds: Iraqi Christian women on the domestic service ladder of Istanbul. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(4), 601-615.
- Danış, D. (2010). İstanbul'daki Iraklı göçmenlerin parçalı eklemlenme sürecinde toplumsal ağlar. *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, Kitap Yayınevi, 191-224.
- Dedeoğlu, S. & Gökmen, Ç. E. (2011). *Göç ve sosyal dışlanma*. Eflatun.
- Dedeoğlu, S. & Gökmen, Ç. E. (2020). Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların yeri. *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları*, Göç Araştırmaları Derneği ve SU Gender, 18-37.
- DİSK (2020). DİSK-AR Emek araştırmaları 2016-2019. Disk Yayınları No: 76.
- Durable Solutions Platform & İGAM Research Center on Asylum and Migration (2019). Working towards self-reliance: Syrian refugees' economic participation in Turkey.
- Erdoğan, M. M. (2018). *Suriyeliler barometresi: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi: SB 2017*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. & Ünver, C. (2015). *Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Erol, E., Akyol, A. E., Salman, C., Pınar, E., Gümüşcan, İ., Mısırlı, K. Y., & Mutlu, P. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de emek piyasasına dahil olma süreçleri ve etkileri: İstanbul tekstil sektörü örneği. *Birleşik Metal-İş Yayınları*.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*. Bağlam.
- Granovetter M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Gönül S. (2020). Zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet: Suriyeli kadınların evlilik deneyimleri. *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları*, Göç Araştırmaları Derneği ve SU Gender, 80-100.
- Herwig, R. (2017). Strategies of resistance of Syrian female refugees in Şanlıurfa. *movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies*, 3(2), 179-194.
- Humanitarian Policy Group (HPG) (2017). The lives and livelihoods of Syrian refugees: A study of refugee perspectives and their institutional environment in Turkey and Jordan.

- HÜNEE (2019). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2018 - Suriyeli örnekleme. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- İçduygu, A. (2015). Syrian refugees in Turkey: The long road ahead. *Washington, DC: Migration Policy Institute*.
- İçduygu, A., & Şimşek, D. (2016). Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies. *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 59-69.
- İçduygu, A. ve Diker, E. (2017). Labor market integration of Syrian refugees in Turkey: From refugees to settlers. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12-35.
- Indra, D. M. (Ed.). (1999). *Engendering forced migration: Theory and practice*. Berghahn Books.
- İNGEV ve İPSOS (2017). Suriyeli mülteci hayatlar monitörü özet değerlendirme.
- Joassart-Marcelli, P. (2014). Gender, social network geographies, and low-wage employment among recent Mexican immigrants in Los Angeles. *Urban Geography*, 35(6), 822-851.
- Johnston, R., Kvittingen., A., Baslan, D. & Verduijn, S.H. (2019). Social networks in refugee response: What we can learn from Sudanese and Yemeni in Jordan. Mixed Migration Center.
- KADEM (2018). Sığınmacı kadınlar ekonomik ve sosyal uyum profil tarama raporu. Kadın ve Demokrasi Derneği.
- Kalaylıoğlu, Y. A. (2015). Uluslararası göç bağlamında Bourdieu'nun kavramları: Ankara'da yaşayan İranlılar örneği. *İdealkent*, 5(14), 182-205.
- Karakılıç, İ. Z., Körükmez, L., & Soykan, C. (2019). Resilience, work and gender in the (Turkish) migratory context. The Association for Migration Research (GAR).
- Kaygısız, İ. (2017). Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri. Friedrich Ebert Stiftung.
- Korkmaz, E. E. (2019). Syrian refugee garment workers in the Turkish supply chain of global corporations. *Integration through exploitation: Syrians in Turkey*, 42-54.
- Küçükşen, K. (2017). Suriyeli sığınmacı kadınlarda sosyal dışlanma algısı üzerine nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2399-2413.
- Lenette, C., Brough, M. & Cox, L. (2012). Everyday resilience: Narratives of single refugee women with children, *Qualitative Social Work*, 12(5), 637-653.
- McSpadden, L.A. (1999). Negotiating masculinity in the reconstruction of social place: Eritrean and Ethiopian refugees in the United States and Sweden. *Engendering forced migration: Theory and practice*. Berghahn, 242-260.
- Mingione, E. (1998). Introduction: Immigrants and the informal economy in European cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, 209-211.

- Omata, N. (2012). Community resilience or shared destitution? Refugees' internal assistance in a deteriorating economic environment. *Community Development Journal*, 48(2), 264–279.
- Özden, Ş (2013). *Syrian refugees in Turkey*, Migration Policy Centre, MPC Research Report, 2013/05.
- Özden, Ş., & Ramadan, O. (2019). *Syrian women's perspectives on life in Turkey: Rights, relations and civil society*. Badael Foundation.
- Özgüler, V. C. (2018). Kitlemel göçlerin emek piyasalarına etkisi: Türkiye'deki Suriyeliler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 74, 77-102.
- Özgür Baklacioğlu, N. & Kıvılcım, Z. (2015). Sürgünde toplumsal cinsiyet. İstanbul'da Suriyeli kadın ve LGBTİ mülteciler. Derin.
- Öztan, E., & Doğan, S. N. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3), 191-221.
- Öztan, E. (2015). Feminist araştırmalar ve yöntem. *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Dipnot, 271-290.
- Özüdoğru, B. (2018). Yalnız yaşayan Suriyeli kadınlar: Adana örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1132-1162.
- Portes, A. (ed.) (1995). *The economic sociology of immigration: Essays on networks, ethnicity, and entrepreneurship*. Russell Sage Foundation.
- Portes, Alejandro ve Julia Sensenbrenner (1993). Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action, *American Journal of Sociology*, 98(6), 1320-1350.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Sassen, S. (1995). Immigration and local labour markets. *The economic sociology of immigration: Essays on networks, ethnicity and entrepreneurship*, (Ed.) A. Portes, Russell Sage Foundation.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and its discontents*. The New Press.
- Sert, D. Ş. (2016). From skill translation to devaluation: the de-qualification of migrants in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 54, 97-117.
- Sevlü, H. (2020). Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep'te Suriyeli Kadınlar. *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları*, Göç Araştırmaları Derneği ve SU Gender, 56-79.
- Sossou, M. A., C.D. Craig, H. Ogren and M. Schnak (2008). A qualitative study of resilience factors of Bosnian refugee women resettled in the Southern United States. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 17(4), 365–385.

- Sunata, U., & Tosun, S. H. (2018). Assessing the civil society's role in refugee integration in Turkey: NGO-R as a New Typology. *Journal of Refugee Studies*, 32(4), 683-703.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 367-392.
- TEPAV (2018). Syrian entrepreneurship and refugee start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish experience. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Toksöz, G., & Ulutaş, Ç. Ü. (2012). Is migration feminized?: A gender- and ethnicity-based review of the literature on irregular migration to Turkey. *Turkey, migration and the EU: Potentials, challenges and opportunities*, Hamburg University Press, 85-112.
- Tümen, S. (2016). The economic impact of Syrian refugees on host countries: Quasi-experimental evidence from Turkey. *American Economic Review*, 106(5), 456-60.
- Uçar, C. (2020). Gaziantep parça başı emek piyasasının Suriyeli kadınları: Emek, zorunlu göç ve şiddet. *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları*, Göç Araştırmaları Derneği ve SU Gender, 38-55.
- UN Women (2018). Needs assessment of Syrian women and girls under temporary protection status in Turkey. UN Women Turkey.
- Vasta, E. (2004). Informal employment and immigrant networks: a review paper. Centre on Migration, Policy & Society.

EK: GÖRÜŞMECİ LİSTESİ

İsim	Yaş	Medeni durum	Çocuk sayısı	Geliş Yılı	İş	Kent
Asmaa	19	Bekar	-	2015	STK çalışanı	Mersin
Rihab	34	Evli	3	2016	STK çalışanı	Mersin
Safaa	36	Evli	-	2011	esnaf	Mersin
Khlood	41	Evli	4	2013	Kendi ürünlerini satıyor	Mersin
İbtihal	45	Dul	4	2015	Kendi ürünlerini satıyor	Mersin
İbtisam	22	Bekar	-	2013	Tezgahtar	Mersin
Havaa	43	Evli	5	2014	Masöz	Mersin
Hülya	49	Evli	2	2013	Kendi ürünlerini satıyor	Mersin
Suad	20	Bekar	-	2015	Kendi ürünlerini satıyor	Mersin
Siham	35	Bekar	-	2012	Çocuk bakıcısı	Mersin
Dalal	38	Evli	3	2014	Sekreter	Mersin
Jamila	42	Boşanmış	3	2015	Pastaneci	Mersin
Jawahar	26	Bekar	-	2014	STK çalışanı	Mersin
Kawtar	23	Bekar	-	2013	Tezgahtar	Mersin
Cihan	26	Boşanmış	4	2016	Tezgahtar	Mersin
Amal	30	Evli	2	2013	Rehber Öğretmen	Mersin
Berçin	50	Evli	8	2014	Atık toplayıcısı	İzmir
Berfin	27	Evli	2	2014	STK çalışanı	İzmir
Emine	29	Bekar	-	2016	STK çalışanı	İzmir
Habibe	35	Boşanmış	1	2015	Konfeksiyon işçisi	İzmir
Lamia	32	Evli	2	2014	STK çalışanı	İzmir
Marien	29	Evli	3	2015	Parça başı	İzmir
Revan	45	Dul	3	2015	STK çalışanı	İzmir
Reyan	33	Evli	1	2014	STK çalışanı	İzmir
Semra	38	Evli	4	2013	Hastanede Tercüman	İzmir
Doa	26	Evli	-	2016	Parça başı iş	İzmir
Yadenur	35	Evli	5	2012	Parça başı satış	İzmir
Yeşim	44	Evli	4	2015	STK çalışanı	İzmir
Gül	35	Evli	4	2014	Kuaför	İzmir
Jinan	39	Ayrı	8	2013	Fırın çalışanı	İzmir
İlkay	37	Evli	4	2015	Fabrika çalışanı	İzmir
Fatma	22	Evli	-	2016	Üretici kooperatif çalışanı	İzmir
Nural	20	Bekar	-	2013	STK çalışanı	Gaziantep
Rafiye	23	Bekar	-	2012	Özel ders	Gaziantep
Meryem	25	Bekar	-	2014	STK çalışanı	Gaziantep
Amre	42	Evli	5	2013	Yemek satışı	Gaziantep
Elvan	44	Bekar	-	2014	STK çalışanı+Esnaflık	Gaziantep
Hanım	33	Evli	4	2014	Parça başı iş	Gaziantep
Betül	30	Evli	5	2015	Parça başı iş	Gaziantep
Beyza	35	Evli	5	2011	Parça başı iş	Gaziantep
Ayşe	37	Evli	5	2015	Parça başı iş	Gaziantep
Bahriye	41	Evli	2	2015	STK çalışanı+Esnaflık	Gaziantep

Sümeyye	24	Bekar	-	2012	Özel ders	Gaziantep
Efsane	23	Bekar	-	2012	STK çalışanı	Gaziantep
Resmiye	22	Evli	-	2017	Özel ders	Gaziantep
Evrall	22	Evli	-	2011	STK çalışanı	Gaziantep
Wod	27	Bekar	-	2012	STK çalışanı	Gaziantep
Nur	33	Evli	3	2012	Parça başı iş	Gaziantep

SURİYELİ KADINLARIN ÇALIŞMA DENEYİMLERİ
VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİLERİ

mecburiyet müzakere değişim

Lülüfer Körükmez
İlhan Zeynep Karakılıç
Didem Danış

GAR Kitaplık
GAR (Göç Araştırmaları Derneği) Kitap Serisi, No. 2
ISBN 978-605-80592-2-1

Nisan, 2020

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ